

VERVOLGD, MAAR NIET VERLATEN

SCHETS OVER DE ONRUST OP WALCHEREN
DOOR DE INVOERING VAN DE
NIEUWE PSALMBERIJMING OP 'NIEUWE ZANGWIJZE',
TUSSEN 1773 EN 1779

Waarbij gevoegd enkele hoofdstukken uit

Onrust in Zeeland 1775-1779

*Opmerkingen over de invloed van de gereformeerde religie in de Republiek tijdens
de tweede helft van de achttiende eeuw*

een doctoraalscriptie van
Arthur L. Legger te Amsterdam;
1994.

INHOUD

- Voorwoord

- Schets over de onrust onder de bevolking door de invoering van de nieuwe Psalmberijming op 'verkorte' melodie.
 - De nieuwe psalmberijming
 - Nieuwe zangwijze*
 - Westkapelle
 - Burggraaf verbannen
 - Izaäk Verstraate gegeseld
 - De omwenteling van 1787
 - Terugkeer en herstel
 - Het einde van K. de Korte
 - Personalialia

- Opmerkingen over de invloed van de Gereformeerde religie in de Republiek tijdens de tweede helft van de 18^e eeuw, door Arthur L. Legger
 - Het psalmgezag
 - Invoering van de *korte zangwijze* te Westkapelle
 - Dijkwerkers en dijkbelasting; onrust in 1775
 - Geloofsbeleving bij de gemoedsbezwaarden
 - Onderhandeling over een kerkgebouw voor de Rooms Katholieken te Vlissingen en over de rehabilitatie van Burggraaf, 1778
 - Classisbesluit over Burggraaf
 - De stadsraad van Vlissingen trekt de vergunning voor kerkbouw in
 - Rehabilitatie van Burggraaf te Westkapelle
 - De Staten van Zeeland
 - De Zwitserse garde om de rust te herstellen
 - De arrestaties
 - Gerechtelijke uitspraken.

- Literatuurlijst

VOORWOORD

Van jongsaf heb ik altijd belangstelling gehad voor de geschiedenis van Walcheren en zijn kerken, vooral van ons dorp Westkapelle. In het bijzonder in het tijdperk 1770-1800 is veel geschreven en in archieven bewaard gebleven. Het was een turbulente tijd. Het oude Staatsbestel werd door de 'Verlichting' kritisch benaderd. Een andere reden van onrust ontstond door de invoering van de nieuwe Psalmberijming op '*verkorte*' melodie. Maar er lag nòg een diepe oorzaak. De grote botsing ontstond tussen het kerkvolk wat de Gereformeerde principes wenste te handhaven en het (kerk)volk wat de beginsels van het rationalisme, de zgn. *Verlichting* in de kerk en de Staat wilden introduceren. De oprechten in de Staatskerk verdedigden de *Christelijke Vrijheid* tegen Staatsdwang in de kerk, maar een ander deel protesteerde tegen de Overheid uit een beginsel van *vrijheid, gelijkheid en broederschap*.

De Staatsdwang bij het invoeren van de nieuwe psalmberijming in 1774, maar vooral de dwang om op *verkorte wijze* te zingen, in het jaar 1776, leidde tot hevige protesten. De straf voor hen die trouw waren aan de oude psalmen en de oude zangwijze, was geseling, beboeting, gevangenschap en verbanning. Wij hebben het voorrecht dat K. de Korte en L. Ingelse hun belevenissen hebben beschreven. Daardoor zijn we op de hoogte van hun geestelijk en uitwendig leven. Met volle zekerheid mogen we van hen zeggen: *Vervolgd, maar niet verlaten*, 2 Kor. 4:9a.

Tijdens het onderzoek, nu tien jaar geleden, naar de stamboom van de Westkappelaars die hierbij betrokken waren, ontdekte ik tot mijn verrassing dat Izaäk Verstraate één van mijn voorouders is. Mijn vaders overgrootvader was een kleinzoon van Izaäk. Hoe voel je dan de dubbele band die je aan hem verbindt! Zowel in het natuurlijke, alsook op kerkelijk en geestelijk gebied. Izaäk is wel gestorven, maar zijn ziel leeft. Hij leeft voor de troon van God. En als het goed is, hebben wij toch hetzelfde doel voor ogen en hebben gemeenschap aan dezelfde zaak, ja aan dezelfde Verbondsgod.

Deze serie bestaat uit drie boeken, elk verdeeld in 2 delen. Het eerste boek is een stuk historie. De korte beschrijving wordt aangevuld met de scriptie van Arthur Legger. Hij heeft een doctoraal scriptie gemaakt waaruit een paar hoofdstukken worden overgenomen. Zijn studie maakt een zeer betrouwbare indruk.

De *bronnen* die in de literatuurlijst vermeld worden, heb ik niet alle ingezien, maar ik vermeld ze voor de onderzoekers.

De Heere mocht deze erfenis van onze vaders met Zijn zegen bekronen. Ik besluit met Psalm 140:13 volgens de berijming van Datheen:

*De vromen zullen Uwen name,
Die heerlijk is, prijzen o HEER',
D' oprechten zullen eeuwig t' zame
Bij U wonen in alle eer.*

Kort schets over de onrust onder de bevolking door de invoering van de nieuwe Psalmberijming op 'verkorte' melodie.

De nieuwe psalmberijming

Over de onlusten op Walcheren over de invoering van de nieuwe Psalmberijming is al meerdere malen geschreven. Waarom was de tegenwerking zo groot op Walcheren? Weinigen hebben zich gerealiseerd dat juist op ons eiland enkele voornaamste oorzaken hebben meegewerkt om de *Psalmen van Datheen* af te schaffen. De classis Walcheren van de Ned. Hervormde Kerk was de voornaamste in Zeeland. Ongetwijfeld had de economische voorsprong die Middelburg in de voorgaande eeuw had genoten, hier ook mee te maken. Bovendien was de Overheid nauw met de Kerk verbonden. De Staten van Zeeland hadden groot gezag, waardoor hun beslissingen een uitstraling hadden in andere provincies van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden.

In de classis Walcheren had een vrij lange en ingrijpende procedure gespeeld over het leerstuk van de rechtvaardigmaking. Ds. J. J. Brahé van Vlissingen was daarin een belangrijke factor. Brahé was een Voetiaans predikant die de oude en beproefde leer verdedigde, in woord en geschrift. Waarmee niet gezegd wordt dat Coccejaanse predikanten, zoals b.v. eertijds ds. P. Immens, niet konden uitblinken in Godzaligheid.

Na deze kwestie volgde een andere. Men had bezwaren tegen de psalmberijming van Datheen. Ds. A. Andriessen te Veere had in 1756 zijn "Aanmerkingen op de Psalmberijminge van Petrus Dathenus" in Middelburg doen verschijnen. Twee jaar later gaf de Vlissingsche pensionaris J. Guepin "Datheeniana of ophelderingen en aanmerkingen over de vermaarde psalmberijminge van Petrus Dathenus" uit.

In 1761 verscheen te Middelburg de "Proeve om de Psalmberijminge van Petrus Dathenus zooveel doenlijk te handhaven en met zoo weinig verbeteringen als mogelijk is, van allen aanstoot te zuiveren enz." onder de zinspreuk "Omina valemus auxiliante Deo", bij Louis Taillefert, eerste tental. De schrijver probeerde aan te tonen, dat de Datheense berijming niet te verbeteren was en ageerde hiermee tegen de invoering van een nieuwe berijming.

Deze zaak werd in maart en mei 1762 vanuit Zuid-Holland onder de aandacht gebracht van de Zeeuwse classis. De classis durfde er echter niet direct over spreken, zolang de Staten van Zeeland haar er niet toe aanzetten. Dat gebeurde spoedig daarna.

Een commissie, bestaande uit vertegenwoordigers van de provincies en waarin voor Zeeland zitting hadden ds. Josua van Iperen en Johannes Janssen, predikanten te Veere en te Bergen op Zoom, kreeg de opdracht om een nieuw Psalmboek samen te stellen. De commissie werkte onder toezicht van Prins Willem V. Na vele zittingen te 's Gravenhage, waarin elke Psalm nauwkeurig aan den tekst van de Statenvertaling

getoetst en taalkundig bijgeveild werd, kwam de commissie in Augustus 1773 met haar werk gereed. In de nieuwe Psalmbundel was van Datheen niets overgebleven. Zij was samengesteld uit de leespsalmen en op rijm gebracht door H. Ghysen, J. E. Voet en de leden van het genootschap Laus Deo Salus Populo.

In Middelburg en ook op enkele andere plaatsen van Walcheren lieten sommige predikanten zich ruw uit over de nieuwe psalmen. Het gerucht ging zelfs dat ze in Zeelands hoofdstad niet ingevoerd zouden worden. De Staten van Zeeland hadden bevolen ze in alle kerken te gebruiken vanaf 4 november 1773, zodra de psalmboekjes klaar waren. Voor de duizenden boekjes die men nodig had, waren er geen boekbinders genoeg en daarom verschenen ze voorlopig ingenaaid.

In Arnemuiden was het de predikant Cornelius Vos, die het gebruik van de nieuwe psalmen tegenhield. Na zijn dood (1776) toonde zijn opvolger ds. Johannes Molentiel zich echter een voorstander ervan te zijn.

Te Sint-Laurens heeft eens een eigenaardige gebeurtenis plaats gehad. De predikant Everhardus Kampmeijer had de nieuwe berijming ingevoerd, hoewel er in de gemeente nogal wat tegenstanders waren. Op 29 juni 1774 zou het Heilig Avondmaal gevierd worden. De gewone voorzanger was afwezig en zijn plaatsvervanger waagde het de opgegeven psalm voor te lezen naar de berijming van Datheen en daarna ook voor te zingen. Grote consternatie in de kerk! 's Middags was het nog niet rustig. Een liefhebber van Datheen had een boek met nieuwe psalmen open op de trappen van de preekstoel gelegd. De dominee moest er bij het beklimmen van de kansel dus op trappen - en dát waren die nieuwe psalmen volgens hem waard! Ook andere oude-psalmzingers vermaakten er zich al over, bij de gedachte dat dominee de nieuwe psalmen zou vertrappen. De dominee stapte er echter gewoon overheen.

Vanzelf vonden er heel wat eigenaardige gebeurtenissen plaats, soms ook uit misverstand en onbegrip. Zoals bij die boerenjongen, die in een boekwinkel een psalmboekje kwam kopen. Het moesten de psalmen van Datheen zijn, in zo'n boekje stond een vignet van David met een harp. De winkelier had geen psalmen van Datheen meer, maar liet de jongen een boekje met nieuwe psalmen zien. Toen hij daarin ook David met zijn harp zag, kocht hij ze, want dit waren dus ook de psalmen van David!

In het begin van november 1774 volgden Veere, Vlissingen en Middelburg met de nieuwe berijming.

Nieuwe zangwijze

Het verzet ging niet alleen tegen de nieuwe berijming, maar vooral ook tegen de *nieuwe zangwijze*, die men wilde invoeren nádat de Psalmen geïntroduceerd waren. Het zingen schijnt in die tijd ver van welluidend geweest te zijn. Ds. Josua van Iperen te Veere (hij zat in de commissie voor de nieuwe psalmberijming, zijn naam

staat voor in het Psalmboek) geeft een satyrische beschrijving van wat er met de noten in de mond zo al gebeurde, voor ze 'er uit' gezongen werden.

Vergeeten we ook niet dat vele kerken geen orgel hadden. Men was tegen orgels omdat ze teveel aan Rome herinnerden of ook wel omdat men meende dat ze de indruk van de prediking wegnamen. Men wilde daarom het *eigenaardig gebruik* invoeren om de eerste en laatste noot van een regel lang te zingen, de daartussen liggende korter. Velen wilden dit niet. In sommige kerken heeft dit tot minder stichtelijke tonelen geleid, wanneer bijvoorbeeld de voorzanger al klaar was en de langzame zangers nog bezig waren hun regels door de gewelven te dreunen, met opzet wat extra luid en lijsig!

In Veere voerde men de *nieuwe zangtrant* in naar het voorbeeld van Goes. In Goes oefende de gemeente zich tevoren met begeleiding van allerlei muziekinstrumenten in deze korte zangwijze. Ds. Josua van Iperen heeft zo'n oefening eens bijgewoond en voerde de nieuwe zangtrant zonder tegenstand te Veere in.

In Axel - het gebied waar later de verbannen mannen gingen wonen - zou men ook op de korte manier gaan zingen. De eerste zondag lukte het niet erg. Ds. Abraham Ruys moest een poos wachten tot de langzame zangers klaar waren, eer hij aan zijn preek kon beginnen. Bepaald stichtelijk klonk het gezang niet!

De predikant was een nogal heetgebakerd man en pleegde overleg met de Magistraat. De volgende zondag werd vanwege de vroedschap afgekondigd - een officiële mededeling dus - dat ieder die op een andere manier zou zingen dan de voorzanger, voor de eerste keer twintig gulden boete moest betalen. Bij herhaling werd de boete verdubbeld. Tussen de gemeenteleden gingen enkele gerechtsdienaars zitten. Ook de dienstbode van ds. Ruys zou er op letten of alles ordelijk toeging. Iemand besloot te zingen zoals hij dat wilde. Toen de gemeente klaar was zong hij op zijn eentje de laatste regels achterna. Onmiddellijk klonk het dreigend van de kansel: "Kaatje, wie zingt daar?" Ze noemde hardop de naam van de overtreder. Hij moest zonder pardon twintig gulden betalen voor zijn nazang.

WESTKAPELLE

Westkapelle was een smalstad, die bestuurd werd door 'Schout en Schepenen'. De schout was een ambtenaar die belast was met politietoezicht en de Schepenen waren één of meerdere burgemeesters en wethouders. In de volksmond werden ze dikwijls genoemd: de Raad, of de Wet. Tijdens de controverse over de psalmen was Pieter Lourens Huibrechtse burgemeester. Volgens K. de Korte was hij de aanstoker van zijn verbanning.

De secretaris van Westkapelle was Willem Serlé. Geboren 1736 te Oostburg en vanuit Biggekerke overgekomen naar Westkapelle 18-6-1773. Serlé was tevens ouderling en secretaris van de kerk.

Op aandrang van de ambachtsheer Martinus Johannes Veth van de Perre, vaardigde het Stadsbestuur op 6 juli 1774 een resolutie uit dat de *Nieuwe Psalmberijming* in de kerk moest worden ingevoerd. Ds. Hendrik Antonie Tollé refereerde aan Psalm 117

en sprak uit Psalm 33: "*Lof betaamt den oprechten*". Het schijnt dat de nieuwe berijming voor het éérst in de eredienst gebruikt werd op 31 Augustus 1774, toen ds. Tollé afscheid nam wegens vertrek naar Goes. Ds. J. F. van der Sloot volgde ds. Tollé op en gaf zijn medewerking aan de nieuwe gewoonte.

Een orgel was er niet in de kerk, maar de schoolmeester-voorzanger Abraham Krijger had een flinke stem en kon dus de gemeentezang leiden. Krijger was tevens schoolmeester. Hij was van geboorte Oostkappelaar, (1735) en kwam 21-9-1765 naar Westkapelle.

Maar slechts enkelen zongen de nieuwe berijming, het allergrootste deel der kerkgangers zong wel mee, maar de psalmen van Datheen. Ze hadden trouwens geen boekjes met nieuwe psalmen en hadden ook geen zin die te kopen. Vooral niet op bevel!

Het volgend jaar, februari 1775 werd in Westkapelle de verhoging van de dijkbelasting bekendgemaakt. Dit veroorzaakte een soort opstand. Om de orde te handhaven werd een garnizoen soldaten vanuit Vlissingen gestuurd. Onder deze dwang kwam het bevel van een andere zangmethode.

Wellicht had de invoering van de nieuwe psalmberijming nooit zo'n grote beroering gegeven, als het bij de *berijming* gebleven was. Maar er kwam iets bij wat voor velen weezinwekkend was. Men ging er toe over om op een VERKORTE WIJZE te zingen, om hierdoor het langzame en gerekte zingen te vervangen. Hoewel bij de aanvang van de Reformatie in Genève het ritmisch zingen in gebruik was, - en het zingen als vanzelf een bepaalde ritme vereist, - waren velen er niet van gediend, om onder overheidsdwang in Gods kerk ritmisch te zingen. Kornelis de Korte schrijft *dat de invoering van de korte zang de oorzaak van de ellende was*.

Vanaf zondag 17 maart 1776 besloot men te Westkapelle de *nieuwe kortere zangwijze* in te voeren. De voorzanger met enkele notabelen konden zo vlug zingen als ze wilden, de meeste kerkleden hielden zich aan de oude woorden en aan de oude slepende wijs. Als teken dat hij klaar was zette meester Krijger zijn hoed op, zodat dus de predikatie kon beginnen. Vroeger luisterden ouderwetse mannen met gedekten hoofde naar de preek, alleen onder het zingen en bidden werd de hoed afgezet. Maar de dominee kon niet beginnen eer de langzame zangers hun vers hadden uitgezongen. Vele zondagen heeft dit zo geduurd. Tenslotte werd het stadsbestuur - waarvan er ook leden in de kerkenraad zitting hadden - deze onstichtelijkheid in de kerk moe. Men vaardigde de publicatie uit, dat iedereen die wanorde in de kerk maakte, voor enige tijd uit de gemeente zou verbannen worden. U ziet dat staat en kerk nog nauw verbonden waren. De volgende zondag waren er twee gerechtsdienaars in de kerk om te letten wie er het hardste nazongen. Verschillende 'oproermakers' werden opgeschreven en moesten de volgende dag op het stadhuis" komen, waar ze er danig van langs kregen.

Men besloot de twee ergste 'dwarsdrijvers' te verbannen om die als afschrikwekkend voorbeeld te stellen. Eén ervan was de kleermaker Zacheüs. Maar deze had een vrouw en kinderen, die bij verbanning van het gezinshoofd ten laste van de armenzorg zouden komen. Dat kwam de gemeente wat onvoordelig uit, dus kon

Zacheüs met een dreigement naar huis gaan. Wie Zacheüs is geweest is niet voor 100% zeker, maar er was volgens de ledenlijst van de Ned. Herv. Kerk maar één Zacheüs lid: Zacheüs Bouwens, gehuwd met Janna Mattheïsd.

Burggraaf verbannen

De tweede was IJsebrand Leinse Burggraaf, timmerman van beroep. Hij had een zachtaardige vrouw en geen kinderen.

In juli 1777 kreeg hij de boodschap thuis, dat hij binnen 2 x 24 uur het grondgebied van Westkapelle moest verlaten, zonder enige opgave van reden waarom. Hij ging naar het gemeentehuis om opheldering te vragen over de reden van deze verbanning, maar die werd hem niet gegeven. Natuurlijk begreep hij het wel. Hij verliet Westkapelle en ging naar Zoutelande, waar ds. Bosboom stond, een tegenstander van de nieuwe psalmen. (Ds. Bosboom kwam in 1776 uit Biezelingse naar Zoutelande. Op 26 juli 1778 preekte hij te Westkapelle over de tekst: *"Die Mij eren, zal Ik eren, maar die Mij versmaden zullen licht geacht worden."*)

Dit vonnis werd door de Magistraat pas uitgesproken na het raadpleging van 2 neutrale rechtsgeleerden, die eenstemmig adviseerden, "door politieke uitzetting Burggraaf de plaats te doen ruimen."

Volgens de kerkenraadsnotulen van juni 1777 kreeg Burggraaf op herhaald verzoek, zijn attestatie naar Serooskerke. Hij beriep zich op de classis, omdat hierin over censuur werd gesproken. In een brief van de classis aan de kerkenraad wordt melding gemaakt dat Burggraaf al 23 jaar een waardig lidmaat van de gemeente was. Bij de kerkenraadsnotulen van 22 januari 1778 is een verdedigingsbrief van Burggraaf aan de kerkenraad te Westkapelle gevoegd. Ds. Bosboom had deze voor hem geschreven.

Grote beroering veroorzaakte deze verbanning van Burggraaf. Hij was wel geen echte Westkappelaar, maar - wat veel hoger waarde had - een kind van God. Na een ruw leven in de zonde was hij op krachtdadige wijze tot bekering gekomen. Vele pogingen werden aangewend om het onrechtvaardige vonnis te doen vernietigen en de verbanning op te heffen.

De gemoedsbezwaarden in Walcheren, werden gesteund door Voetiaanse predikanten, prof. J. Willemsen en prof. Andriessen te Middelburg, ds. Bosboom te Zoutelande en ds. Columba, die in Batavia predikant geweest was en te Middelburg woonde.

Het waren vooral de volgende personen die hierbij op de voorgrond traden: Kornelis de Korte, (de *boerenprofeet* uit Meliskerke genoemd) een kind van God, die grote achting genoot en meermalen met de burgemeester van Westkapelle heeft gesproken; Willem Wisse van de hofstede Molembaix (even buiten Grijskerke, rechts aan de weg naar Oostkapelle) ook een begenadigde Gods; mager en pokdalig maar rad van tong; en dan Lourens Ingelse, een welgestelde landbouwer uit de Oranjepolder onder Arnemuiden. Hij was driftig en opvliegend van aard. Hij zocht graag het gezelschap

van Gods volk op, hoewel hij volgens zijn eigen zeggen er nog geen deel aan het leven der genade had; was nog 'een onbekeerd beest'.

Ondertussen deed zich een nieuw probleem voor in Vlissingen. De stadsraad had 14 jaar van tevoren, in 1764, reeds een verzoek afgewezen om het taanhuis, dat als kerk voor de Waalse gemeente ingericht was, ter beschikking van de roomse eredienst te stellen. In 1778 gaf de Magistraat verlof om een kerkje te bouwen, dat er als een gewoon huis uitzien zou. Verwachtende, dat ook nu verzet komen zou, besloten de heren meteen, dat over deze zaak geen rekwesten, van wie ook, aangenomen zouden worden. Hier werd dus ook de vrijheid bedreigd.

Burgers en boeren, die met de zaak Burggraaf bewogen waren vergaderden hierover op de Groote Abeele, tussen Souburg en Middelburg. Bij hen vervoegden zich ds. Bosboom van Zoutelande, ds. Jean des Fontaines, de Franse predikant te Vlissingen, de lakenkoopman Jacobus du Bois en nog anderen. En hun optreden had succes. Op 17 oktober besloot de Magistraat van Vlissingen *de provisionele permissie van de mis te houden* in te trekken. Wel voegde hij er bij, dat hij er alleen toe overging om "*eene combinatie, waarvan de gevolgen alleraakligst zouden zijn*" te voorkomen, maar de heren hadden het verloren.

Intussen verbleef Burggraaf buiten Westkappels grondgebied. Zijn vrouw bracht 15 maanden achtereen dagelijks het eten naar haar man op de grensscheiding van Westkapelle. Zij bezorgde ook iedere zaterdag zijn schoon ondergoed, wat hij op het open veld met zijn vuil linnen verwisselde. Een gevoel van medelijden kwam bij de Westkappelaars op en verwekte wrevel. Zij meenden dat het nu lang genoeg geduurd had.

Enkele boeren vanuit Walcheren gingen zich met de zaak bemoeien. Bij dit gezelschap behoorde o.a. Kornelis de Korte, L. Ingelse en Willem Wisse. Zij zochten contact met 4 dijkwerkers van Westkapelle. Samen probeerden ze de vrijheid van Burggraaf te verkrijgen. Zij werden in hun voornemen aangemoedigd door de onderhandeling met de stadsregering van Vlissingen, die - in de zaak van een nieuw te bouwen Roomse kerk - was gezwicht.

Kornelis de Korte nam contact op met burgemeester Huibrechtse. Hij legde de ernst van de situatie hem voor ogen.

De Magistraat was kennelijk niet op zijn gemak met deze boodschap. Men gaf burgemeester Huibrechtse opdracht, om bij officieus schrijven De Korte te verzoeken, met 3 of 4 gedeputeerden uit de 'landzaten' (boeren van Walcheren) te komen, om over de zaak te onderhandelen.

De burgemeester schreef de 21^e oktober en reeds de 23^e was de deputatie bij de Magistraat. De delegatie bestond uit Kornelis de Korte en Willem Wisse van Meliskerke met 4 *dijkwerkers* van Westkapelle.

De zitting gaat beginnen. Na enkele woorden neemt De Korte het woord en vraagt vriendelijke de redenen te mogen weten waarom Burggraaf werd gebannen. De Baljuw antwoordt: *dat hij zich aan feiten had schuldig gemaakt, waartegen bij*

publicatie de toegepaste straf was bedreigd, en de gestrafte zich noch op onwetendheid, noch op verrassing kon beroepen, want dat de verordening niet alleen op de gebruikelijke wijze was afgekondigd en aangeplakt, maar dat de veroordeelde bij herhaling door de Magistraat is gewaarschuwd, tot hij eindelijk, bij voortdurend verzet en gedurige overtreding, is gecondemneerd. (veroordeeld)

De Korte antwoordt daarop: "dat het duidelijk te bemerken is dat de Magistraat Burggraaf in het ongeluk heeft willen storten; dat Burggraaf een kind van God is die men vervolgde evenals de profeet tot wie gezegd werd: *"Zijt gij die beroerder Israëls;"* dat de Magistraat zijn bevoegdheid is te buiten gegaan en uit haat een wederrechtelijk vonnis heeft geveld."

De Baljuw verwerpt met nadruk alle nevenbeschuldigingen en stelt voor, om ten opzichte van de hoofdbeschuldiging, het oordeel van Heeren Staten van Zeeland in te roepen, en zo alle stukken betrekking hebbend op deze zaak in hun handen te stellen, met het doel een beoordeling en uitspraak te verkrijgen.

Dit voorstel *wordt door beide partijen aangenomen* en nadat De Korte op spoed aandringt, verlaat de deputatie de raadzaal.

Drie dagen later vergaderde de Magistraat opnieuw. Drie van de vier Westkappelse leden van de deputatie lieten door de stadsbode aanzeggen, dat zo de heren hen wensten te spreken, zij in de herberg waren. Waarschijnlijk dat één dijkwerker zich terugtrok.

De voorzitter antwoordde *dat hij niets had, maar als zij wat voor te dragen of mede te delen hadden, zij ter vergadering konden komen.*

Spoedig hierop kwamen de 3 dijkwerkers binnen en vroegen kortaf: *"Hoe staat het nu met de vrijstelling van Burggraaf?"*

De Baljuw herinnerde hen eraan dat is overeengekomen om de beslissing van de Heren Staten van Zeeland af te wachten; dat de stukken zijn opgezonden doch nog geen antwoord is ingekomen.

Een van hen antwoordde, dat er nu 3 dagen zijn verlopen; en dat de Staten, die anders niets te doen hebben, best hebben kunnen beslissen; dat zij thans geen lust hebben om langer te wachten; en nu eisen wij dat het vonnis op staande voet zal vernietigd worden en Burggraaf kost- en schadeloos zal gesteld worden.

De Baljuw vroeg of zij wel beseften, dat zij met deze eis zich gewelddadig verzetten tegen de hogere macht van de Souverein.

"Wij erkennen geen Souverein maar de vrijheid," was het eenparig antwoord.

Dit antwoord werd als aanklacht tegen de delegatieleden, naar de Staten gezonden. Echter, uit de verslagen van Ingelse en De Korte blijkt nergens dat zij zulke antwoorden hebben gegeven. Het streed ook helemaal tegen hun principe. Die leuze werd eerder gebruikt door de Patriotten en naderhand, bij de Franse Revolutie, 1794-1795.

Arthur Legger maakt melding in zijn scriptie dat er geen bewijs gevonden wordt voor deze uitdrukking *"Wij erkennen geen Souverein maar de vrijheid."* Want al zou deze uitdrukking door één persoon gebruikt zijn, mag ze niet ten laste gelegd worden van de anderen.

Tijdens deze woordenwisseling was in het portaal van het stadhuis een menigte personen, ook van het platteland, verzameld. Twee boeren, Johannes de Kam en Jacobus Marinusse, van omgeving Serooskerke en St. Laurens drongen de raadzaal binnen, gevolgd door verscheidene andere personen en schreeuwden de Magistraat toe: "als Burggraaf niet onmiddellijk zijn vrijheid krijgt, zal er morgen een groot aantal landzaten komen, om het nu gevraagde, met geweld af te dwingen."

De aandrang van het volk werd al heftiger en de Magistraat door overmacht gedrongen, gaf de volgende schriftelijke verklaring:

"Bailluw, Burgemeesteren en Schepenen der stede Westkappel verklaren, dat zij den eisch op heden gedaan consenteerden, n. l. dat IJSEBRAND LEYNSE BURGGRAAF de vrijheid heeft als burger hier te wonen; kost- en schadeloos zal gesteld worden, zijne eer opgeleid en af te publiceeren en aan te plakken."

Nadat het volk dit stuk in handen kreeg en de voorwaarde gemaakt had, dat de publicatie na twee dagen zou plaats hebben, ontruimde het de raadzaal om in de herberg de overwinning te vieren.

Intussen werd het stuk nog eens met aandacht overgelezen en de opmerking gemaakt, dat het woord *eisch* hun veroordeling in zich sloot, en dus moest veranderd worden in *verzoek* en dat verder moest bijgevoegd worden, dat Burggraaf ook zijn recht behield om zijn ambacht te *exerceren*.

Omdat de Magistraat was uiteengegaan, rukten een 100-tal ingezetenen en landzaten op naar de secretaris Serlé, en dwongen hem onder de grofste bedreigingen, de verlangde verandering en bijvoeging op het stuk te plaatsen.

Of de secretaris zich al verweerde door de opmerking, dat dit geheel buiten zijn bevoegdheid lag, en elke verandering of bijvoeging onwettig was, het baatte niet. Het zou en moest geschieden.

Drie van de 4 afgevaardigden gingen opnieuw naar de vergadering, om te vernemen wat de Staten van Zeeland hadden beslist. Op de mededeling van de Baljuw Ockerse Beeckman, dat nog geen antwoord binnen is gekomen, antwoordde de delegatie: *"De Staten bekleeden dat ambt en waar men voor sloop gaat moet men varen. Ze hebben drie dagen, dus meer dan voldoende tijd gehad. Nu zeggen wij basta, en eischen dat Burggraaf onmiddellijk ontslagen en kost- en schadeloos zal gesteld worden."* (Basta is oud Nederlands en betekent: Afgelopen!!)

Op de bemerking, dat dit gewelddadig verzet is tegen de hoge macht van de Soeverein volgt onmiddellijk: *"Wij erkennen geen Soeverein maar de vrijheid."*

Zoals gezegd, deze uitdrukking komt van de kant van de Magistraat van Westkapelle, en diende als aanklacht tegen de gemoedsbezwaarde dijkwerkers.

De aangekondigde bedreiging, dat de *landzaten* zouden komen om goedschiks of kwaadschiks, de vrijstelling van Burggraaf te verkrijgen, behoefde niet meer ten uitvoer gelegd te worden, de *dijkwerkers* waren hen vóór geweest. Dit nam evenwel niet weg, dat op de 28 oktober 1778 Westkapelle in rep en roer was, en een 40-tal boeren uit het eiland waren opgekomen om getuige te zijn van de afkondiging der nietigverklaring van het vonnis. Om 12 uur 's middags werd de stadhuis klok geklept.

De volksmassa drong voor de 'puie' (trappenbordes) van het stadhuis met de hoofdleiders vooraan. Wie nog weifelde om zich bij den hoop te voegen, werd gedreven door Ds. Bosboom van Zoutelande, die het volk Gods aanvuurde om "de kinderen van Belial voor hun overmoed te straffen."

De Magistraat liet daarop het besluit voorlezen, "*dat Burggraaf de vrijheid heeft als burger hier te wonen*", enz.

Terwijl deze afkondiging geschiedt, ging er een stem op uit de menigte: "*Daar verklaren zij immers zichzelf in het openbaar voor schelmen, die onrecht gedaan hebben.*"

Zodra de publicatie was gedaan, ging het volk naar de grensscheiding om Burggraaf in te halen.

Door 50 boeren te paard en een grote menigte omgeven werd hij, gezeten op het paard van Lourens Ingelse, weer in zijn oude woonplaats binnengebracht. Er werd aan het volk gevraagd geen sterke drank te gebruiken en dadelijk uiteen te gaan, wat ook gebeurde. Maar in zijn woning hield Burggraaf met enkele vrienden een feestmaal, waarbij ds. Bosboom voorging in dankzegging. Onder de aanwezigen was een oud christen, Adriaan Jobse. (In de ledenlijst van de Hervormde gemeente is vermeld dat hem een attestatie werd verleend wegens vertrek naar Zoutelande, 29 juni 1795.)

Terwijl het volk feestte en fooide, hielden de hoofdleiders zich bezig om de schadeloosstelling op te maken, en kwamen tot een rond cijfer van f 2000,--. Te betalen door de ambachtsheer, de baljuw en de twee burgemeesters, ieder f 500,-- die dadelijk werden opgeëist. De ambachtsheer was niet tegenwoordig en bleef dus schuldig.

Wij moeten niet uit het oog verliezen dat praktisch alle Westkappelaars behoorden tot de Hervormde kerk. De overwinning op de overheid werd binnenshuis gevierd op Christelijke wijze, maar óók op straat en in de herberg. 'Iedereen op zijne wijs'.

Opnieuw verbannen

De dag nadat Burggraaf zijn intocht deed, diende de baljuw van Westkapelle een aanklacht in bij de Staten van Zeeland. Een baljuw was een soort politierechter, die tevens met de rechtspraak belast was in een 'Heerlijkheid'. Een 'Heerlijkheid' was het gebied waarover een 'Ambachtsheer' bevoegd was. De bewuste baljuw, die de gemoedsbezwaarden aanklaagde, heette J. A. Ockers Beekman.

De zaak was dus bij de Staten van Zeeland aanhangig gemaakt. Aan de stadhouder werd gemeld, dat Walcheren in oproer was, zodat er troepen gezonden moesten worden. Hoewel aarzelend, voldeed de Prins hieraan, en gesterkt door de aanwezigheid van de soldaten, hebben de heren zich op hun tegenstanders gewroken.

Zij detacheerden de 10 November 1778, 2 officieren, 37 manschappen en 1 trompetter, samen 40 mannen te paard en 1 officier met 30 manschappen voetvolk van het korps Zwitsers uit Veere, en gelastten de Magistraat een ernstig onderzoek te doen, niet alleen naar de dadelijke uitvoerders, maar ook naar de geheime aanvoerders van de onrustige bewegingen, met machtiging "om alle suspecte personen te

apprehendeeren". Dwz. de verdachte personen te arresteren. De 13^e november berichtte de Magistraat 3 personen te hebben aangehouden en verzocht de 18^e november aan de Staten, te worden ontheven om in deze zaak als rechters te fungeren.

De 18^e november werd uit naam van de Staten van Zeeland afgekondigd: *"dat het afgeperste besluit van de Magistraat van Westkappel is van nul en geener waarde en alzoo Burggraaf blijft gecondemneerd als vroeger."*

Het banvonnis over Burggraaf bleef dus van kracht: op 20 november 1778, nog geen maand na zijn glorieuze intocht, moest hij voor de tweede maal zijn dorp verlaten.

De 20^e november werden aan de Baljuw van Middelburg overgeleverd, tegen akte van non prejuditie, de 3 dijkwerkers "om tegen hen te procederen, als beschuldigd van aanvoeders der oproerige bewegingen, in vereniging met Wisse en De Korte." De bezittingen van Burggraaf werden in het openbaar verkocht, tot goedmaking van de afgedwongen f 1500,--

De 17^e december 1778 kwam er te Westkapelle een brief van de Magistraat van Harlingen, berichtende dat Burggraaf daar was geweest, doch gelast geworden Harlingen te verlaten. Hij was naar Groningen vertrokken. Tevens werd de akte bijgevoegd, die van de regering van Westkapelle was afgedwongen en aan Burggraaf ontnomen.

Op de 19^e december kwam een missive van de Staten van Zeeland, dato 14 december 1778, houdende het besluit, *dat de Schepenen van Westkapelle behoren voort te gaan met berechting der schuldigen aan de oproerige bewegingen. Zij konden zich doen bijstaan door neutrale rechtsgeleerden en indien er rechters waren, die bezwaar maakten om als zoodanig te fungeren, kon de Heer van Westkapelle plaatsvervangers benoemen.*

De leden van den Magistraat waren door het voorgevallene kennelijk bang geworden en hadden alle prestige verloren. Zij schreven dan ook dato 21 December 1778, *"dat zij bleven bezwaar maken om als rechters te fungeren, omdat de gedetineerden hier groot in maagschap zijn. Bovendien waren de dijkwerkers geheel op de hand van de beschuldigden, want zij ontvingen nog het loon van het werk aan den dijk."*

De Westkappelse Magistraat durfde niet vonnissen. Al de heren verklaarden liever de smalstad met ter woon te verlaten, dan hun gevangenen te berechten. De heer Veth van der Perre kon geen enkele plaatsvervanger vinden. Na veel heen en weder geschrijf namen de Staten van Zeeland het besluit, dato 1 Februari 1779 om de zaak op te dragen aan den Magistraat van Veere.

Deze behandelde de zaak en veroordeelde de 3 Westkappelaars, blijkens een aanschrijving aan de Magistraat te Westkapelle dd. 7 Mei 1779, waarbij deze gelast werd de goederen van de veroordeelden in beslag te nemen voor de proceskosten. Deze bedroegen circa. £ 380 = f 2280,--

De drie genoemde landbouwers De Korte, Wisse en Ingelse werden gevangen gezet. J. W. Dekker, een boer die zich bij De Korte gevoegd had, werd ook opgepakt. Na een verblijf in de kerker van bijna een half jaar werden de eerste twee vrijgelaten.

Lourens Ingelse werd uit Zeeland verbannen, hij ging in Zeeuws-Vlaanderen wonen. Dat heette toen Staats-Vlaanderen en behoorde niet tot de provincie Zeeland.

Ook de drie Westkappelaars werden gestraft. Het waren de vertegenwoordigers en woordvoerders van het volk dat de terugkeer van Burggraaf had geëist. Lourens Maartense Kaland werd geeseld en voor 30 jaar uit Holland en Zeeland verbannen. Izak Verstraate werd eveneens geeseld en voor levenslang verbannen. Willem Pieterse Lous werd te pronk gezet met een bord op de borst, waarop met grote letters geschreven stond: '*oproermaker*', daarna moest hij Zeeland ook verlaten. Deze strenge vonnissen werden uitgesproken nadat ze reeds een half jaar gevangen gezeten hadden. De bannelingen begaven zich naar Staats-Vlaanderen, waar ze mochten wonen.

Ook anderen die het voor de vrijheid opgenomen hadden, werden verbannen, zoals ds. Bosboom, Willem Meeuwse en apotheker Fret, die naar Breskens gingen, waarheen later ook L. Ingelse zich begaf, na een gevangenschap van 5 maanden.

Izaäk Verstraate

Er is een brief gepubliceerd in een tijdschrift van een ooggetuige die het vonnis van de Westkappelaars beschreef. Die jonge student kwam uit Zuid-Holland en logeerde te Veere. Hij wist niet wat hij van de situatie moest denken. In zijn ogen waren het oproermakers, maar hun gedrag kwam er niet mee overeen. Ze beschouwden zichzelf onschuldig. Verontwaardigd schrijft hij er over:

"De drie dijkwerkers zouden er van lusten. Verstrate en Caland werden in 't openbaar geeseld en Lous moest dit aanzien, te pronk staande met drie roeden om den hals en op zijn borst het schandbord met 't woord: *Oproermaker*."

"Die Verstrate! in wiens sententie stond, dat hij met dreigementen zijn overheid had gedwongen om een gebannen schelm, {IJsbrand Burggraaf}, dien hij 'een kind van God' durfde noemen, terug te laten komen.... Die Verstrate stond daar - terwijl zijn metgezel de slagen ontving - met zijn rok om 't naakte lijf op 't schavot als een martelaar en knikte nu dezen, dan genen zijner kennissen toe, dien zijn oogen vonden in de dichte schare, die de belhamels {Caland en Lous} gaarne verlost had, maar te veel respect had voor de Zwitsers {escorte soldaten}. En dan sloeg die dweper weer zijn oogen op naar den hemel, dat hij niet onduidelijk te kennen gaf, dat hij vandaar wraak verwachtte. En als hij na zijn geeseling te hebben ontvangen, teruggebracht werd, trad een vrij burgerlijk gekleede boer op hem toe, drukte zijn arm en zei: "*Wees getroost, gij lijdt onschuldig*"! Een stoute taal waarlijk in zulk een omstandigheid.

Ja, schoon met weezin moet ik verhalen van 't gedrag des scherprechters. Deze heeft meermalen gezegd onder 't storten van tranen dat hij om 100 rijksdaalders wilde, dat hij de justitie {beulswerk} niet mochte doen, omdat Verstrate een vrome was. Vóór de executie heeft hij den schelmen wijn met spiritus gegeven, en wij merkten klaar,

dat toen 't vonnis gelezen werd de 'Heer scherprechter' gemelden Verstrate zeer deemoedig aanzag, terwijl de tranen langs zijn wangen rolden.

Ik vrage, "kan zo'n gedrag door den beugel"? De overheden zijn de goden der aarde, en ik houd 't met Pausanias: de burgeren zijn in de macht der wetten en niet de wetten in de macht der burgeren."

Van een onbekend dichter is een strofe uit een gedicht bewaard: "Een nieuw lied van het voorgevallene op 't gevangenhuis omtrent de Gevangenen van West-Capelle, op de wijs: O, Kerstnagt etc"

Waarschijnlijk over de gevangenis te Middelburg rijmt hij/zij:

*"Zij werden gebonden aan een keten,
En daar hebben zij zo gezeten,
Zij werden geschopt al in de keldere,
De rotten die kwamen haar kwellen..."*

Izaäk Verstrate stierf in ballingschap. Van zijn vreemdelingschap naar zijn Vaderland.

Omwenteling van 1787

Terwijl de Westkappelaars in ballingschap verkeerden, kwam ons land in grote problemen. Ten eerste, de Engelse oorlog, gedurende 1780-1784. In 1780-1781 werd het stadhuis te Westkapelle geruïneerd en later naar vermogen hersteld.

Na deze oorlog dreigde een burgeroorlog. De patriotten beheersten de voornaamste functies in het land, hoewel de meerderheid van het volk Oranjegezind bleef. De toestand werd onhoudbaar. Overal in het land kwamen opstootjes en gewapende conflicten voor. Willem V kon zichzelf niet langer handhaven en vertrok uit Den Haag en Holland. Het gezag liet hij aan de patriotten over, terwijl hij in het Loo verbleef. Ten einde raad schreef koningin Wilhelmina aan haar broer, de koning van Pruisen, die beschermheer was van het stadhouderschap in Holland, een verzoek om maatregelen te nemen. De koning trok met een leger van 20.000 Pruisen ons land binnen. Hij herstelde het gezag van de prins, die op 20 september 1787 terugkeerde naar 's-Gravenhage.

Tijdens de omwenteling van 1787 stonden patriotten en prinsgezinden gewapend tegenover elkaar. Ook op Walcheren vonden er ernstige ongeregelheden met plunderingen plaats, waarbij zelfs doden en gewonden vielen. Vooral in Middelburg, Vlissingen, Veere en Westkapelle.

Een groot tumult ontstond te Middelburg. In één geval was Bartel Coppoolse, de aangenomen zoon van Ingelse, er óók bij betrokken. Waarschijnlijk dat in dezelfde tijd de bannelingen terugkeerden naar Walcheren, hoewel ze niet in Westkapelle konden komen.

Op de Rouaanse Kade te Middelburg woonde ds. Johannes de Fremery. De predikant was een voorstander van de patriotten tot ergernis van de Prinsgezinden. Hij liet o.a. teveel het bekende versje zingen uit Psalm 146: "*Vest op prinsen geen betrouwen*". De bekende dominee-professor Jacobus Willemsen, woonde in zijn nabijheid en was zijn behuwd-oom. Hij stond bekend als een kundig en geleerd man, was daarbij als kanselredenaar zeer gezien.

Toen dan ook in de zomer van 1787 de bom barstte en langs de straten in Middelburg tijdens 't oproer het: "*Leve Oranje, weg met de patriotten!!*" geschreeuwd werd, kon men er vast op rekenen, dat bij een plundering, ook het huis van ds. De Fremery niet gespaard zou worden. De eerste Zondag in juli waarop de plundering in volle gang was, zou dominee 's middags preken. Vóór zijn vertrek naar de kerk werd hij nog gewaarschuwd voor de dingen die tijdens zijn afwezigheid op de Rouaanse kade konden gebeuren. Maar zijn plichtsbesef dreef hem naar de kansel.

's Namiddags onder kerktijd was het geweld niet minder geworden. Dat bemerkte ook ds. De Fremery, die toen hij na de dienst naar huis ging, een opgewonden menigte op de Rouaanse Kade bezig zag, om het huis van de griffier van de Rekenkamer, de Heer J. van Esen, te plunderen. Niets in de aanzienlijke woning waaruit de bewoners gevlucht waren, bleef over. De straat vóór het huis stond vol meubels. In een soort razernij wierp men het kostbaarste door de ramen; de

plunderaars pakten het op, liepen ermede naar het dichtstbijzijnde water en smeten het daarin. Niets ontzagen ze, zodat veel schoons, dat handen vol geld gekost had, onder de voet werd vertrapt.

Nauwelijks was ds. De Fremery met vrouw en kinderen vertrokken naar zijn buitenplaats of de plundering van zijn huis begon en in een korte tijd lagen meubels en kostbaar huissieraad op straat. Slechts enkele meubelen waren nog intijds, door enkele vrienden in veiligheid gebracht. Dominee's bibliotheek, met de grootste zorg bijeengezameld, was in een oogwenk uit elkaar gehaald, de verschillende boeken waaronder ook een Statenbijbel in folio, werden uit de ramen geworpen. Grote octavo's en kleine kwartijnen sprongen uit de band en vlogen naar alle kanten door de lucht, de bladen ervan werden vertrapt en verscheurd. Ook de beddeveren dwarrelden langs de kade.

De volgende dag poogde men het rijtuig van de predikant te achtervolgen. Maar de koetsier liet de paarden voorthollen in de richting van het Sloe. Op Arnemuïdens grondgebied dreigden nieuwe onheilen. De bevolking stond als prinsgezind bekend. Toen de Middelburgse predikantenfamilie op een boerenwagen vol bagage zich aan het Lange Hoofd te Arnemuiden vertoonde, om daar overgezet te worden, was het water zeer laag en moest het schuitje nog enige tijd wachten. Terwijl men vol ongeduld wachtte, had een aantal arbeiders, een "kooie wieërs" op enige afstand dit toneel met nieuwsgierigheid gadeslagen. Het was het werkvolk van Laurens Ingelse, onder leiding van Bartel Coppoolse. Bartel stond evenals Ingelse zelf, in geen al te best blaadje bij de heren patriotten. Hij wist zelf waarom.

Vol vuur en belangstelling in de politieke toestand, was Bart 's morgens "naar stad" getrokken, waar hij om half 9 's ochtends tot na de middag ooggetuige was geweest van veel verwoestingen. Op de terugweg was hij overgeklommen aan de Punt, omdat de poort gesloten was. Coppoolse kende naar zijn eigen latere verklaring, de Middelburgse predikant De Fremery niet. Ten minste niet van aanzien, alleen bij name. Maar de dominee kende Coppoolse wel, zoals later bleek, toen hij zijn wedervaren bij het Lange- Hoofd te Arnemuiden vertelde.

De predikant deed later voor de Commissie van Onderzoek het volgend verslag: Op de bewuste dag zag de vluchtende predikant bij het verlaten van zijn rijtuig hoe bedoelde Coppoolse, zich bevindend aan het hoofd van een vijftal met "wiehouden" gewapende boerenarbeiders, met de hoed wuifde, zodra hij de vluchtelingen in het oog kreeg, waarop het landvolk begon te roepen: "*Hoezee, Oranje boven!!*" Daarop kwam Coppoolse, naar 't zeggen van de dominee, scheldend en tierend, ja zelfs vloekend op hen af, waarop ds. De Fremery en de zijnen zich haastten om het schuitje te bereiken, vooral toen ze bemerkten, hoe de arbeiders hun baas letterlijk door dik en dun volgden. Voorts verhaalde de dominee, dat hij op de gruwelijkste wijze door het landvolk werd behandeld. Coppoolse was de aanvoerder en pakte hem aan, anderen gaven hem stoten en slagen met hun houwens, met het gevolg, dat de dominee voorover viel met het hoofd tegen het schuitje, onder de voet geraakte en deerlijk werd geschopt en geslagen. Zijn vrouw en kinderen stonden machteloos om hun echtgenoot en vader heen en kermden van angst.

Verder verhaalt ds. De Fremery, dat, toen hij eindelijk opstond, de troep dreigde hem te zullen doodslaan. Spreken mocht hij niet. Na al die kwellingen geleden te hebben,

voerden zij hem naar het rijtuig terug. Vrouw en kinderen werd inmiddels gelast, in het schuitje te gaan, om overgezet te worden. Voor een hoge som werden zij te Veere aan land gezet. Daar wachtte hen nieuw verdriet. Het scheen dat de Veereenaars reeds op de hoogte gebracht waren, wie eigenlijk die vreemdelingen waren. Ze werden met stenen gegooid door het gepeupel en riepen de hulp in van de baljuw Van de Boonmesch, onder wiens bescherming zij zich stelden. Deze deed al het mogelijke om de mensen tot bedaren te brengen. Aan de behendigheid van zijn trouwe voerman op de bok - de man heette Abraham Bok - had ds. De Fremery zijn redding te danken. Want direct legde de koetsier de zweep over de paarden en bracht zijn meester over Middelburg naar Vlissingen, naar het huis van diens zwager, de heer Schorer, die daar secretaris was.

Dit alles verklaarde ds. De Fremery negen jaar later, op 30 maart 1796 aan de commissie, die van hogerhand een onderzoek moest instellen naar de plunderingen en geweldenarijen in de beruchte jaren 1786-1788. Geen wonder, dat na al het gehoorde, voor de commissie moest verschijnen:

Bartel Coppoolse, oud 39 jaren en boer te Kleverskerke.

Bij het onderhoud dat hij met de heren had, ontkende hij bijna alles wat hem door ds. De Fremery ten laste werd gelegd. Hij had het werkvolk niet opgeruid, evenmin hen gelast iets ten nadele van de predikant te doen. Op eigen houtje waren ze uit het land naar het veer gekomen, waar hij zich toevallig ook bevond. Lang was hij daar niet gebleven, maar was, na vriendschappelijk met de dominee, die hij niet kende, te hebben gesproken - dreigementen had hij in het geheel niet gebezigd - regelrecht naar zijn hof gegaan. Voorts ontkende Coppoolse, dat hij de domineesfamilie gelast had in het veerschuitje te stappen. In geen geval had hij de man beledigd, nog veel minder hem mishandeld. Noch hij, noch zijn volk hadden over de akkers gelopen, om de dominee het vluchten te beletten. Hij had de koets alleen zien wegrijden en daarmee uit. Overigens bewaarde de zoon van de Oranjeboer het stilzwijgen op alle vragen hem door de commissie gedaan ten opzichte van zijn houding en gedrag inzake de plundering van vroeger. Naar zijn verklaring aan de heren was Coppoolse in een en ander zo onschuldig mogelijk. De commissie, die zeer nauwgezet was in haar onderzoekingen scheen het tegendeel bezwaarlijk te kunnen bewijzen.

Terugkeer en herstel

Op verzoek van hun vrienden gaf Willem V, zodra hij in zijn waardigheid hersteld was, de gestraften toestemming naar Westkapelle terug te keren, waar ze voor het stadhuis werden gehuldigd.

In juli 1787, gaf de Magistraat van Westkapelle de volgende verklaring uit:

"Wij ondergeschreeve verklaaren alle ons te houden aan Sijn Hoogheit en Hem alle Sijn waardigheden te erkennen, zoo als te Middelburg op den 2de Julij 1787 is gedaan".

"Wij burgemeesteren en Scheepenen der Steede Westcappelle, conserteeren dat de gebanne personen, met namen Louwerus Maartense Kaland, Willem Pietrse Lous, Isebrand Leinse Borgraaf en Izaack Verstraate, voor zoo veel ons betreft, alhier ter

steede mogen komen inwoonen, kosteloos en schadeloos en hunne eere werden opgelegd."

Burggraaf was in de buurt, want op zijn verzoek zou de Magistraat de volgende dag publiceren, dat hij de vrijheid had om te Westkapelle te komen wonen.

De publicatie geschiedde, dinsdag 3 juli 1787, waarbij Burggraaf gezeten op een wagen en omstuwde door een grote menigte, voor de 2^e keer in zijn dorp ingehaald werd. Na publicatie verzocht Burggraaf dat het college zich vóór de *puie* van het stadhuis zou plaatsen, waaraan dit voldeed.

Van zijn verheven standpunt vroeg hij aan burgemeesters en schepenen, of deze publicatie nú uit vrije wil was geschied, daar zij vroeger hadden verklaard *gedwongen* te zijn geweest.

Burgemeesters en Schepenen verklaarden dit *vrijwillig* te hebben gedaan, waarop hij zeide: "*God beware u van zulks meer te doen, gij zult er rekenschap van moeten geven in de dag des oordeels. Wat ik uitgestaan heb in al die jaren is niet te zeggen.*"

Hoezeer de gemoederen tijdens de opstand verhit waren, komt wel uit in de nacht die hierop volgde: Burggraaf werd door een 'woeste hoop mensen' binnengehaald in het dorp, waarop een plundernacht volgde waarbij 35 huizen werden beschadigd en diverse personen gemolesteerd.

De schadeloosstelling door Burggraaf gevorderd, beliep de som van f 15000,-- waarvan f 9000,-- te dragen door de ambachtsheer en f 6000,-- door de beide burgemeesters. Een van de Schepenen deed in de vergadering van 13 oktober 1787 het voorstel om f 9000,-- ten laste van de stad op te nemen ten behoeve van Burggraaf. Er werd besloten zich daar niet mede in te laten.

Duidelijk blijkt hieruit hoe de rechtspleging in sommige 'Heerlijkheden' was, en hoe laag het rechterlijk college in de schatting van het volk was gedaald. De macht van de ambachtsheren was uit, en de oude vorm van rechtspleging was uit de tijd.

Het laatste gedeelte van de 18e eeuw was een tijdvak van storm en opstand, dat ook de Westkappelaars in beroering bracht. Eén vonkje was slechts nodig om alles tot revolutie te brengen. Die vonk ontbrandde in 1795.

Wij kunnen hierbij opmerken dat de gewone bevolking zich tegen de overheid ging verzetten bij elke gelegenheid die zich voordeed. De protesten van Gods volk tegen de overheid, dat zij in hun *gewetensvrijheid* benadeeld werden, kwamen uit een andere hoek. Maar het gewone volk maakte er wèl gebruik van. Dat is ook één van de redenen waarom Kornelis de Korte zo'n grote aanhang had. Men had schijnbaar hetzelfde doel, maar uit een totaal ander beginsel. Circa 15 jaar later kwam dit goed openbaar, toen de leuze door Walcheren klonk: *Vrijheid, gelijkheid en broederschap!* Dat was iets wat De Korte verafschuwde en hem het leven kostte!

Merkwaardig is dat de *Publicatie van het Stadsbestuur* over Verstraete spreekt, terwijl hij al jaren tevoren gestorven was. Hij vierde zijn eeuwige overwinning in de hemel. *In Hem Die ons heeft liefgehad, zijn wij méér dan overwinnaars.*

Kaland, Lous en Ingelse werden eveneens openlijk gehuldigd. Tegen 31 augustus 1787 organiseerde men zelfs een grote feestoptocht. Met de prinsenvlag voorop

reden de beschuldigten en hun vrouwen, met een gevolg van wel 100 wagens vol bazen en bazinnen in triomf, eerst naar Vlissingen, toen naar Middelburg - waar ze pleisterden in de Abdij - en eindelijk naar Veere. Men zong in Walcheren het "Gedenk-digt op de groote bijeenkomste-dag van de ingekomen gebannenen op 31 Augustus 1787, op een aangename Vois", [=wijze] uitgegeven met 't onderschrift:

*"Door een oprechte Oranjenvriendt
wordt u dit toegediend."*

Op 1 oktober 1787 verzocht de schepen Aarnout Thoutenhoofd "om de Burgemeesteren Hollebrandse en Minderhout te qualificeeren om de somme van f 1500,- Vlaams te negotieren ten laste van de stad, en ten behoeve van Isebrand Borgraaf."

Volgens de Resoluties van de stad Westkapelle "bleef Burggraaf ontevreden en stoken. Zo beloofde hij op de 18^e oktober 1787 voor de herberg *Den Oranjeboom* de mensen een beter leven en 'den buijk vol vleesch'. Bovendien bedreigde hij de beide burgemeesters met een tweede plundering en verlies van hun leven als zij hem geen geld afstonden Aldus wist hij ze nog eens f 2500,- Vlaams af te persen."

Daarna vertrok hij van Westkapelle en ging rentenieren aan de Seissingel bij het buitenhuis De Griffioen, net buiten Middelburg.

De dag van de grote revolutie stond aan te komen. In 1789 waren er te Westkapelle "(...) tumultuaire omstandigheden, en sterke bewegingen onder eenige ingezetenen alhier (...)".

Daarna kwam, net als in de rest van de Republiek, de omwenteling van 1795.

Vergadering op verzoek van kiezers, 10 maart 1795.
EERSTE DAG DER WESTKAPPELSE VRIJHEID

"Dinsdag den 10 Maart 1795. Den Eersten Dag der Westcappelsche Vrijheijt, vermeldt het resolutieboek van de smalstad: 'Het Vrije Volk der steede Westcappelle deelde mr. Veth van de Perre mede dat men hem niet langer als 'Hals-, Vrij- en Ambachtsheer' wilde erkennen."

De Provisionele Representanten van Zeeland stelden op 1 maart 1796 een Commissie in, tot onderzoek naar de plunderingen van de jaren, 1786, 1787 en 1788. De stukken van deze commissie zijn bewaard gebleven in de archieven van de Staten van Zeeland en vormen een heel interessante bron voor dit tijdperk. De commissie maakte in 1797 een 'Alphabetische Naamlijst, der begunstigers en bewerkers, zoo wel als der aanvoeders en actieve deelnemers, van en aan de Plundering en Geweldenaryen van den Jaare 1786, 1787, 1788'. Deze lijst werd gedrukt en onder meer aan alle plaatselijke besturen in Zeeland gezonden. Bij de begunstigers en bewerkers treffen we IJsbrand Leinse Burggraaf aan, met de toevoeging '*thands geconfineerd in het Tuchthuis*'.

In jaar 2 van de *Bataafse Republiek* [1797] werd Borggraaf collaboratie met Oranje ten laste gelegd. Op 31 augustus 1796 werd hij wegens het aannemen van de schadeloosstelling in 1787 veroordeeld tot 10 jaar tuchthuis, met aan het einde van die periode een aaneensluitende verbanning uit Zeeland van vijftien jaar.

Het einde van K. de Korte

De gevangenschap van De Korte duurde van 5 november 1778 tot 19 april 1779. Daarna werd hij vrijgesproken. Hem en zijn medegevangenen werd echter geen schriftelijk ontslag verstrekt, voordat ze een rekwest hadden ingediend. Hij ontving zijn ontslag, gedateerd 11 december 1784.

Tien jaar duurde zijn vrijheid. De 6^e februari 1795 kwamen de Franse troepen te Middelburg. Binnen een week overheersten ze Walcheren. 9 Maart 1795 vond de nieuwe publicatie van de Democratische Republiek te Westkapelle plaats.

De Korte kon zich met de nieuwe regering, die op revolutie gebaseerd was, niet verenigen. In een particulier gesprek met een vroegere medestander, Abraham Peper, die hem vermaande de nieuwe regering gehoorzaam te zijn, antwoordde hij: "*Spreek van geen regering. Wij hebben geen regering. En die alliantie met Frankrijk is een verdoemd stuk.*" Dit gesprek werd verraden door iemand die het hoorde.

Kort daarop werd De Korte opgehaald en op 's Gravensteen, de Middelburgse gevangenis gevangen gezet. Daar voerde hij een drukke correspondentie met Oranjevrienden. Hij werd hierbij geholpen door de binnenvader en Neeltje Cooman, die dienst deed als postbode. Ook maakte hij Oranjeverzen. Maar dit lekte ook uit.

De Korte werd in de donkere put gezet, als strafmaatregel. Daar kwamen de ergste criminelen terecht. Toen hij op de grond zat, riepen enkele heren: "De Korte, nu kun je papier krijgen!" Hij antwoordde: "*Heren, het is hier zo LICHT als boven!*"

In de morgen van 13 januari 1798 vond de cipersknecht de mishandelde hangen aan een haak, met een koord van zijn hangmat geworpd. Zelfmoord zogenaamd. Niemand die het geloofde. Als martelaar stierf hij in de vreze Gods.

PERSONALIA

Personalialia van Kornelis de Korte

Kornelis geboren 31-7-1733, zoon van Klaas de Korte en Neeltje van Groenenberg. Kornelis was het 2^e van de 14 kinderen. Hij legde belijdenis af te Oostkapelle. Hij ondertrouwde 19-4-1755 te Meliskerke met Johanna Permentier, gedoopt 6-12-1734. Het echtpaar kreeg 12 kinderen, geboren te St. Janskerke en gedoopt in het nabijgelegen Meliskerke. Zijn talrijk nageslacht woont voor een deel nog op Walcheren. Enkelen hebben de Gereformeerde Gemeente van Meliskerke gediend. (Zie *Familie de Korte*, door J. de Bree, manuscript in de Zeeuwse Bibliotheek en het Rijksarchief.)

Personalialia van Izaäk Verstraate

Izaäk Verstraate, gedoopt 9-8-1722 te Aagtekerke; overl. voor 6-10-1783 tijdens zijn ballingschap in Zeeuws Vlaanderen; trouwt met Louwrina **Kolfer**, gedoopt 13-9-1720 te Domburg; overl. 9-1-1806 te Boudewijnskerke.

Het echtpaar kreeg de volgende kinderen:

Willem, geb. ca. 1750; Pieter; Pieterrella; Jeremias; Neeltje; Izaäk.

Izaäk was de zoon van Pieter **Verstraate**, gedoopt 8-11-1682 te Domburg; Pieter ondertrouwde (2e huw.) 13-9-1721 te Aagtekerke met Neeltje Jeremiasse, geb. 1698 te Westkapelle.

Louwrina, dochter van Willem Leijn **Kolfert**; overl. vóór 31-12-1754; ondertrouwt 8-9-1708 te Domburg met Pieterrella P. **Wondergem**, geb. ca. 1684.

Het geslacht Verstraate is afkomstig uit Vlaanderen. In het nageslacht van Izaäk waren enkele kinderen Gods, ook nog in de 20^e eeuw, in wie de genade uitblonk.

Personalialia van Willem Pieterse Lous

In de stambomen van Westkapelle en in de ledenregisters van de Ned. Herv. Kerk komen 2 personen voor die deze naam dragen.

- A. Willem Pieterse Lous, geb. ? zoon van Pieter Willemsse Lous geb. ca. 1719 en Adriaantje de Witte. Hij ondertrouwt te Vlissingen 5-6-1784. Met Naatje Vinck. Overleden vóór 4-5-1798. Er zijn geen kinderen bekend.
- B. Willem Pieterse Lous, geb. ca. 1754, zoon van Pieter Janse Lous, geb. 1718 en Leijntje Willem Stroodekker. Hij ondertrouwt te Aagtekerke 21-4-1787 met Dina Leunisse Dekker. Eén kind is bekend: Leijntje geb. ca. 1792.

Ledenregister: 14 mei 1770:

Zijn na voorgaande belijdenis tot lidmaten aangenomen:

Willem Pieterse Lous

Enz.

Bij de naam van Willem wordt de opmerking geplaatst: *van hier weg*. Daarbij staat: zie acta 12 juni 1785. Het schijnt dat Willem al eerder tot de *kerkelijke* gemeente terugkeerde, voordat het vonnis van verbanning opgeheven werd, 2 juli 1787.

Willem onder A genoemd, deed waarschijnlijk geloofsbelijdenis 28 april 1777 en ging in ondertrouw in Vlissingen. Het is niet goed in te denken dat het Stadsbestuur van Vlissingen de banneling toe zou laten, gezien de grote problemen die er geweest waren. Wellicht dat Willem, onder A genoemd de persoon was die het land uit moest. Zijn ondertrouw vond in dezelfde tijd plaats als zijn rehabiliteren.

Personalia van Lourens Maartense Caland

Lourens Maartense Kaland, geb. ?; overl. vóór 10-12-1802; trouwde met Janna Gabriëlse, geb. ca. 1740.

In de ledenlijst van de Herv. Gemeente staat:

Laurens Maartense Calant	} echtelieden; <i>tot ons wedergekomen</i>
Janna Gabriëlse	}

Lourens was de zoon van Maarten Willemse **Caland**, gedoopt 10-9-1690 te Westkapelle; overl. vóór 16-7-1763 trouwt met Janna Jans, overl. 20-8-1766 Westkapelle.

In de ledenlijst van de Herv. Gemeente staat bij Maarten Willemse Caland de volgende opmerking: *na Breskens vertrokken*. Wellicht is Maarten zijn zoon Lourens achteraan gegaan.

Janna was een dochter van Jan Gabriëlse en Elisabeth Stevens Annot.

Het echtpaar kreeg minstens 3 kinderen:

Maarten Louris, geb. ca. 1762

Jan Louris, geb. 1765

Jacob Louris.

Het geslacht Calant is afkomstig van Liefkenshoek, Vlaanderen.

Personalia van Isebrand Linses Burggraaf

Geert Isebrand Burggraaf, afkomstig uit Mackum op Zee, Friesland, woonde sinds 25 juni 1754 te Westkapelle. Waarschijnlijk is hij geboren omstreeks 1722. Legger spelt zijn naam als Linses in plaats van Leijnse. Dat klopt beter, want Leijnse is een Zeeuwse naam. Onderzoek in het Rijksarchief van Friesland naar de naam Burggraaf levert geen resultaat op. Hij nam achternaam *Borggraaf* (of het Zeeuwse *Burggraaf*) of vermoedelijk aan toen hij verhuisde naar Westkapelle. Burggraaf was niet onbemiddeld.

Hij was gehuwd met Maatje Cornelisse Dommisse, geb. te Westkapelle; dochter van Cornelis Dommisse en Pieterella Nagtegaal.

In de ledenlijst van de Herv. Gemeente werden de volgende opmerkingen geplaatst:

- Met gelimit. attestatie na Serooskerke –walch: ? 28 junij 1777-1778.*
- 17-8-1787 overgek. Van Serooskerke Ysbrand Leijnse Burggraaf, zie acta 28 junij 1777- 1778; na Middelburg: 23 augustus 1790.*
- Echtelieden, attestatie afgegeven naar Middelburg den 25-8-1790.*

Personalia van Laurens Ingelse

Laurens Ingels. Geb. te Aagtekerke 7-10-1742 was de zoon van Lein Leinszen Ingels en Leintje Lauris. Uit hun huwelijk werden 11 kinderen geboren. Omstreeks 1750 verhuisde het echtpaar naar Grijpskerke, waar Lein Ingelse schout werd.

Laurens trouwde te Grijpskerke 25-11-1765 met Neeltje Sanderse, gedoopt 18-8-1738. Neeltje huwde aldaar 13-4-1762 met Bartelt Coppoolse. Bartelt stierf vóór de geboorte van zijn zoon Bartholomeüs, geb. febr. 1765. Het doopboek meldt: *Met groote smerte...* Neeltje Sanderse hertrouwde met Laurens Ingelse. Ingelse nam B. Coppoolse aan als zijn zoon.

Te Grijpskerke werden geboren:

Leijntje, 2-9-1767; Leijn, 15-9-1769. Zij vertrokken naar Arnemuiden 3-4-1770, daarna naar Kleverskerke (bij Arnemuiden) 12-12-1770. Aldaar werden geboren: Willemyna 19-6-1771 en Willemina 12-5-1774.

Laurens Ingelse is wèl uit het zelfde geslacht als Pieter Ingelse, oefenaar bij de Ledeboeriaanse Gemeente te Middelburg, maar hij is geen voorvader van hem.

Overgenomen (met enkele wijzigingen) uit de doctoraalscriptie van Arthur L. Legger te Amsterdam; 1994.

Onrust in Zeeland 1775-1779

Opmerkingen over de invloed van de gereformeerde religie in de Republiek tijdens de tweede helft van de achttiende eeuw.

Het psalmgezag, 1776

In 1772 kwam voor Ds. Josua van Iperen te Veere de algemene erkenning. Als specialist in de taalkunde en de bijbelse geschiedschrijving werd hij door de synode van Zeeland naar Den Haag afgevaardigd. Daar, in het Mauritshuis, nam hij zitting in de commissie die onder leiding van Willem V de nieuwe psalmberijming opstelde. Deze berijming kwam in de plaats van de oude van Petrus Dathenus uit 1568. De opzet was om de taal in de berijmingen op 'wiskunstige' wijze beheersbaar te maken. Een benadering die Ds. Van Iperen al in de jaren vijftig had voorgestaan. Een zelfde streven naar uniformiteit kenmerkte de besluiten om het gebruik van orgels te regulariseren, en één nieuwe manier van zingen in te stellen. De commissie baseerde zich hierbij op het Nieuwe Testament. Daaruit bleek zonneklaar dat er ook al in het vroegste christendom sprake was van instrumentale begeleiding bij het ritmisch zingen. Het correct zingen van de gezuiverde psalmberijmingen betekende dan ook een belangrijke stap weg van de voortdurende afwijking van de oorspronkelijke instelling, en terug naar de "tijde der apostelen"

De volgens de commissie juiste manier van zingen was "de korte zangtrant". Dit hield in dat de eerste noot van iedere regel lang, de middelste kort, en de laatste "slepende" werd gezongen. Daar tegenover stond de oude zangwijze, die *isometrisch* was: alle noten werden even lang en zonder rustpauze gezongen. Ds. Van Iperen beschreef het aldus: "1. De noten uitrekken; 2. in den mond draaien; 3. kauwen; 4. door ettelijke verhogingen en de verheffingen tussen de tanden en 't gehemelte slangwijze henen slingeren; 5. ze doen dwarrelen". De praktijk van deze oude manier leidde tot een zeer slepend en langzaam gezang, dat in Zeeland werd vergeleken met het golven en ruisen van de zee.

Eind 1773 zat de taak van de commissie erop en keerde Ds. Van Iperen terug naar Veere. Daar werd, net zoals in de rest van Zeeland, in het begin van het nieuwe jaar per plakkaat de invoering van de nieuwe Psalmberijming verordeneerd. In de publicatie van de vertegenwoordiger van Zeeland in de Staten-Generaal, C. Clotterbrooke, werd benadrukt dat misbruik of misbaar zou worden bestraft, en dat het drukken of verkopen van andersoortige psalmboeken met duizend gulden zou worden beboet.

De invoering van de *nieuwe psalmberijming* geschiedde vrij geruisloos. In de lente van 1776 werd echter ook de *korte zangwijze* doorgezet. In Middelburg gebeurde dat op voorspraak van Daniël Schorer, schepen en raadslid. De predikant Hermannus Huydekoper begreep echter al snel dat de gemeente niet gewillig was, en

intensiverde toen maar de gewone zangoefeningen. Ook de pogingen van ds. Van Iperen werden geen succes. Zijn gemeente protesteerde door de kerk te verlaten, en onder leiding van de ouderlingen te catechiseren op maandagavond. Ook in de andere steden van Zeeland verliep de invoering moeizaam. Maar over het algemeen werd er door de predikanten en de magistratuur met een zekere toegeefelijkheid gereageerd.

In Maeslands-sluys (Maassluis) weigerde echter het hele dorp pertinent. De baljuw van Delfland besloot daarop om vijf mensen te arresteren en het hele dorp in staat van beschuldiging te stellen. Dat was de Vrouwe van Maesland en Maeslands-sluys wat al te kras. Zij schreef aan de Staten van Zeeland een smeekschrift waarin werd gepleit om clementie. Want, zo stelde ze, de bevolking was niet onwillig, maar verdeeld en stilaan verbitterd. Inderdaad had een groot aantal ingezetenen zich schuldig gemaakt aan obstructie, maar vervolging betekende het ongeluk voor vele vrouwen en kinderen, en de ondergang van het dorp. Daarom smeekte ze om amnestie. In juli kwam de publicatie dat op voorspraak van vrouwe Anne Arnoldina van Boetzelaar weduwe van Pieter van Wassenaar, en op advies van Willem V amnestie werd verleend. Wel werd benadrukt dat dit éénmalig was. Dat de gemeente zich voortaan zou moeten schikken in de *nieuwe zangwijze*. En dat het onder druk zetten van "mede-ingezetenen over de wijze van het zingen der Psalmen **in hunne huizen of elders**" zwaar zou worden beboet. Vier van de vijf gearresteerden kregen geen kwijtschelding. Kaat 'Frans' Persoons, Jan van der Thuyn, Gideon van der Krane en Ary Wouterse werden gezien als de aanstichters en zouden worden gestraft. In een plakkaat van 26 juli 1776 van de Staten van Zeeland, en opgesteld door C. Clotterbooke, werd het gebeuren in Maassluis uiteengezet en aan heel Zeeland ten voorbeeld gesteld, "opdat niemand hier van ignorantie pretendere". (opdat niemand zou voorwenden hiervan onkundig te zijn.)

Invoering van de korte zangwijs te Westkapelle

Ambachtsheer Veth van de Perre had eind juli 1774 de kerkmeesters gemachtigd om voor de Magistraat en de kerkenraad de *nieuwe psalmboeken* aan te schaffen. Ambachtsheer van Westkapelle was Martinus Johannes Veth van de Perre, de jongste broer van de representant van de Eerste Edele van Zeeland, Johan Adriaen van de Perre.

De overige inwoners van het dorp wensten deze investering echter niet na te volgen. Het gevolg was dat de predikant de nieuwe berijming voorlas, de voorzanger en een aantal ouderlingen deze voorzongen, en de gemeente de oude berijming er doorheen galmde.

Na twee jaar was de nieuwe berijming echter gewend, waarop de burgemeester Huibrechtse de Ambachtsheer voorstelde om nu ook de korte zingtrant door te voeren. In Westkapelle werd op zondag 17 maart 1776 de *korte zingtrant* geëffectueerd. Om een nieuwe chaos te voorkomen werd aan de schoolmeester Abraham Krijger gevraagd om kosteloos onderwijs in het zingen te geven. Daarvan werd waarschijnlijk gebruik gemaakt, want er werd na een aantal maanden een rekening van fl 5,40 ingediend, vanwege de gebruikte kaarsen. Op de genoemde

zondag werd door Abraham Krijger en een aantal ouderlingen de nieuwe zangwijze ingezet. De gemeente bleef echter op de *oude manier* doorzingen. Daarop maande Veth van de Perre de voorzanger om wat langzamer te zingen, waarop de hele gemeente dat ook weer deed. Nadat Veth van de Perre en de schoolmeester met het vers klaar waren, zetten ze hun hoeden op ten teken dat het gezang diende te stoppen. De rest was toen echter pas op de helft en zong door. Kort daarop verkondigde de ambachtsheer dat er een verbod gold op alle wanorde in het psalmgezing in de kerk, dat overtreding zou worden beboet en dat degene die het pleegde zou worden verbannen. De bode van de smalstad en de bode van Poppekerke (een nabijgelegen gehucht) kregen de opdracht om scherp op te letten wie het sein gaven om langzaam te zingen.

Gedurende een klein jaar werden verscheidene inwoners bij de Magistraat ontboden om dan nu toch maar op de *nieuwe wijze* te gaan zingen. Het hielp niets. Toen besloot Veth van de Perre de meest slepende zanger, de kleermaker Zacheüs, te verbannen. De man was echter arm en had een vrouw en vier kinderen. Deze zouden volgens twee schepenen maar ten koste van de gemeente komen, en dus werd het vonnis ingetrokken.

Na een aantal weken viel toen de keus op Isebrand Linses Borggraaf. Deze timmerman was geen "een van de onzen" maar uit Friesland afkomstig en in 1754 in Westkapelle toegelaten. Na overleg tussen Veth van de Perre en Huibrechtse werd besloten dat Borggraaf "zich als een tumultairen wederhorig burger, niettegenstaande minnelijke interpellatie bleef gedragen". En na twee rechtsgeleerden te hebben geraadpleegd, werd besloten om "door politieke uitzetting Borggraaf de plaats te doen ruimen".

Op 5 juli 1777 werd Borggraaf thuis bericht dat hij door burgemeester, schepenen en raad werd gelast om binnen twee maal vierentwintig uur Westkapelle te verlaten. Als hij hieraan geen gehoor gaf dan zouden zwaardere straffen volgen. Een reden werd niet gegeven, "hij wist wel waar het om ging".

In de editie van 1776 van de Nieuwe Nederlandse Jaarboeken, de jaarlijkse kroniek van de Republiek, werd wat meewarig verslag gedaan van de gebeurtenissen in Zeeland. De problemen omtrent het invoeren van de nieuwe psalmberijming werden vergeleken met die van de introductie van de inenting tegen kinderziekte. Men was het niet gewend, of dacht dat het ongeoorloofd was. Over het algemeen werd inenting echter in strijd gezien met het gereformeerde geloof. Dit terwijl, zo benadrukte de chroniqueur, inenting duizenden kinderlevens redde. De nieuwe psalmgezangen waren net zoals de nieuwe medische vondsten van uiterst belang. De oude zangwijze was tergend slepend, waardoor elk gevoel verloren ging, en het stichten onmogelijk werd. Nu werd dit overal ingezien, behalve op het platteland, en dan vooral in de dorpen aan de kust. Daar werd de oude zingtrant beschouwd "als een der wezenlijkste regten". (...)

Een tweede verslag van het eerste uur over de problemen omtrent de psalmberijming werd gegeven door Ds. Van Iperen. Zoals gezegd vertrok hij in de zomer van 1778 naar Batavia, waardoor hij het oproer van oktober misliep. In zijn Kerkelijke historie van het Psalmgezing der christenen werd dus gerefereerd naar de onrust in 1776.

De "Kerkelijke historie" is een wat merkwaardig werk. Het verscheen tussen 1777 en 1779 in twee delen en diende twee doelstellingen. Ten eerste verdedigde Ds. Van Iperen het besluit om een nieuwe Psalmberijming te vervaardigen. Dat gebeurde in een fenomenaal erudiet betoog, waarin volgens de laatste geschiedkundige inzichten op empirische wijze werd bewezen dat de nieuwe berijmingen overeenstemden met het apostolisch christendom, en dat zij die gezegende tijd ook daadwerkelijk dichterbij brachten. De berijming, en het besluit om ze in te voeren, diende dus, en was onderdeel van, de Providentia. (De Voorzienigheid)

Ten tweede voerde Ds. Van Iperen een persoonlijke apologie. Daarin, beklemtoonde hij, was hij niet de historicus en taalkundige, maar de chroniqueur. Hij volgde het ontstaan van de berijming dan ook van zitting tot zitting, gedurende ruim een jaar. Hij was in dat proces niet meer dan één van de negen commissieleden geweest, gevraagd vanwege zijn grote faam als exegeet en taalkundige. Al met al was de psalmberijming bijzonder zorgvuldig tot stand gekomen. Tijdens de vergaderingen werd psalm voor psalm, zin voor zin, woord voor woord, en soms letter voor letter de verschillen tussen Dathenus' berijming uit 1568 en de nieuwe vorm besproken. Het was duidelijk: de commissie, en zeker Ds. Van Iperen, trof geen blaam. De nieuwe vorm leidde tot een veel stichtender gezang "dan het rampzalig geschreeuw en gebrom van ene menigte onzer landlieden, onder het Psalmgezag". (...)

Dijkwerkers en de dijkbelasting; onrust in 1775

Het Zeeland van de jaren zeventig (1770-1780) van de achttiende eeuw werd geteisterd door een deplorabele economie. De achteruitgang ten opzichte van het begin van de eeuw was niet meer relatief maar absoluut. "Het algemeen, het onbeschryfelyk verval", dat Ds. Van Iperen in zijn Afscheidsrede constateerde, was niet slechts onderdeel van zijn moralistische jeremiade, (klaagzang) maar wordt ondersteund door modern onderzoek.

De pogingen van bijvoorbeeld het "Zeeuws Genootschap" om deze situatie te verbeteren, werden gedaan binnen *het Verlicht orthodox kader*. Dat wil zeggen, dat de analyse van de problemen uitging van moralistische oorzaken, dat er werd gehamerd op de intensivering van de bestaande productiviteit en dat bij het zoeken naar oplossingen altijd binnen de status quo werd gedacht.

Desondanks was de Zeeuwse financiële situatie desastreus en werd erin de jaren zeventig vier keer een buitengewone delegatie naar Den Haag afgevaardigd "om aan Haar Hoogh. Mogende ouvertures te geven van den deplorabelen en gevaarlijken toestand van hunne provinciale financiën."

Deze malaise was zo mogelijk nog verergerd doordat in de lente van 1767 de kassier van de Staten van Zeeland, Mr. Jan Willem Maertens, met de inhoud van de kas ervandoor was gegaan. De opbrengst, ruim fl. 80.000, werd ondergebracht in Vianen, van waaruit Maertens de raadpensionaris verzocht: "niet alleen een eerlijk ontslag, maar zelfs ene Jaarlijkse toeleeg, welke door zijn Opvolger zoude worden uitgekeerd". Gedurende meer dan tien jaar werd er verbitterd getwist over wie voor het kastekort zou moeten opdraaien. Elk van de zes Staten van Zeeland -Middelburg, Zierikzee, Goes, Tholen, Vlissingen en Veere- ontkende verantwoordelijkheid.

De kwestie werd echter pas echt vervelend toen ene Parker bekend maakte een persoonlijke vordering op Maertens te hebben van een ruime zeventigduizend gulden, en de Staten van Zeeland voor deze schuld aansprakelijk stelde. Uiteindelijk werd Parker door de Hoge Raad van Holland en Zeeland in het gelijk gesteld. Betaald werd er echter niet. Dat gebeurde pas toen het bevel kwam om het bestuur van de Staten van Zeeland in gijzeling te nemen en af te voeren naar de gevangenis in de Den Haag. Het was Van de Perre die het bestuur voor deze blamage behoevde door in 1777 persoonlijk de schuld te voldoen. De sfeer binnen het college, toch al gespannen door de clantegenstellingen, was echter zeer verslechterd.

De oplossing voor de financiële tekorten werd gezocht in het instellen van een loterij en het verhogen van de belastingen. Ironisch genoeg werden vooral de dijkbelastingen verhoogd: de inhoud van de gestolen kas had bestaan uit de net geïnde dijkgeld. Nu waren de Zeeuwse belastingen al de hoogste in de Republiek. Zelfs de regenten klaagden erover. De door hen bekleedde ambten werden door de overheden gezien als een bron van inkomsten. Het gevolg was dat een ambt vaak meer kostte dan dat het opbracht, en dat, zoals Van de Spiegel constateerde, men wel genoodzaakt was "om de aanzienlijkste ambten zolang vacant te laten (...) by gebrek aan regenten wier vermogen of gelegenheid het toelaat dezelve te ambiëren".

De verhoging van het "Dykschot met eene schelling per Gemet" in februari 1775 was voor de laagste stand echter blijkbaar de spreekwoordelijke laatste druppel.

Per plakkaat werd in Westkapelle de verhoging van de dijkbelasting meegedeeld. Bij de poging om het geld te innen werden de belastinginners Jan Dingemans en zijn broer Abraham Dingemans gemolesteerd. Voordat ze het dorp konden ontvluchten kregen ze een pamflet toegestoken:

"Wij begeren anders niet als dat den boom met al zijn takken en wortels zal uitgeworpen worden, en aan ons Mannen te geven die voor Land, Volk en Kerke zijn, wij zullen NIET MEER ONZE PEN gebruiken, om tegen zijn valse wederleggingen te schrijven, maar als enig man opkomen voor de zaak".

In de vergadering van de Staten van Zeeland pleitte de raadpensionaris J. M. Chalmers voor het uitloven van een premie op het inrekenen van de molesteerders en een zware strafoplegging. Door de vertegenwoordiger van Veere werd echter geëist dat er troepen zouden worden gezonden, want zulk een verzet was ongehoord. Beide voorstellen werden aangenomen. *Het garnizoen van Vlissingen werd naar Westkapelle gestuurd, en de stadhouder werd verzocht om troepen naar Zeeland te delegeren.* Dat verzoek werd ingewilligd, en generaal-majoor Dopff kreeg de opdracht om zich met zijn regiment vanuit Bergen op Zoom te verschepen naar Walcheren. Op 20 maart 1775 werden de troepen paraat gemeld en gelegerd in Veere, waar ook de gebroeders Dingemans protectie hadden gekregen. De kosten van deze operatie waren natuurlijk voor de Staten van Zeeland.

Het regiment bleef echter langer dan de drie overeen gekomen maanden. Want, zo werd in oktober aan de stadhouder gemeld, het bleef onrustig. Wel werd nu voorgesteld om de kosten te gaan delen. Daarop schreef Willem V dat van een verder uitstel geen sprake kon zijn, en dat de troepen dienden te worden verscheept vóór het

invallen van de winter. De rust was immers in voldoende mate teruggekeerd en bovendien werd het tijd "de wettige Grieven der Ingezetenen uit den weg te ruimen". Er moest volgens de stadhouder wel worden gepraat, omdat: "wij durven zeggen meest altijd, zullende zeer weinige Jaren gevonden worden, dat in Vredensyd Garnizoen zich binnen die Stad heeft bevonden".

Het uiteindelijke resultaat van de militaire interventie was dat de belastinginning kon worden doorgezet, en dat de "muiters (...) hunne welverdiende straffen" ondergingen. Maar de Staten van Zeeland dienden ook een onafhankelijke onderzoekscommissie toe te laten om de oorzaak van de onrust te onderzoeken. Deze neutrale en "kundige Luyden" arriveerden op Walcheren na een zeer dringend advies van prins Willem V. In maart 1776 werd door hen geconcludeerd dat ervan een werkelijke muiterij geen sprake was geweest en dat de grieven waren gerechtvaardigd. Desondanks ging de inning door.

De opmerking van Josua Ds. Van Iperen in de "Kerkelijke historie" over het slechte moment van invoeren van de nieuwe zangwijze en de "onkundige dekwerkers" was dus wel relevant. Inderdaad zullen de dijkwerkers van Westkapelle een grote rol hebben gespeeld in de eerste onrust die ontstond over de invoering van de korte zingtrant. Want hoewel zij niet het meeste leden onder de belastingverhoging, moet de mogelijkheid om de autoriteiten te tergen een buitenkansje hebben geleken.

Het besluit van de Staten van Zeeland eind februari 1775 om meteen militair in te grijpen, maakte ook duidelijk dat verzet tegen de legitieme overheid werd beschouwd als *muitelij*. En dat vergrijp werd zo mogelijk nog ernstiger als het werd begeleid met molestaties en opruiende pamfletten. Die stellingname werd niet zoals bij Veth van de Perre veroorzaakt door een al te directe betrokkenheid. Ook speelden financiële overwegingen geen rol: het detacheren van het regiment van Dopff kostte meer dan de extra dijkbelasting ooit zou kunnen opbrengen.

De verklaring van de reactie is mijns inziens te vinden in het (Verlicht) orthodox gereformeerd gedachtegoed. De door God aangewezen autoriteit werd weerstaan en zelfs in twijfel getrokken. De zinsnede: "En aan ons Mannen te geven die voor Land, Volk en Kerke zyn", suggereerde behalve onrecht ook, dat de overheid misschien niet voor land, volk en kerk zou zijn. Maar het bronnenmateriaal over de onrust in 1775 is te beperkt om goed gefundeerde uitspraken te kunnen doen. (...)

Tegelijkertijd echter was Willem V voor het bestuur van Zeeland afhankelijk van de soevereine Staten, namelijk de al genoemde steden. In het college van de Staten van Zeeland bezat de prins dus slechts de zevende stem, die was gegeven aan Van de Perre. Het gevolg van deze bestuursvorm was dat de stadhouder de in consensus genomen besluiten diende te accorderen, en de aan hem gerichte verzoeken (die op deze besluiten waren gebaseerd) vrijwel altijd inwilligde. Slechts achteraf kon hij door het geven van dringende adviezen de genomen beslissingen wat bijsturen.

Het opvallende is nu dat hij met dit laatste vaak de kant van de laagste standen koos, of althans die indruk wekte. Natuurlijk zullen realpolitieke motieven daarbij een rol hebben gespeeld: de steun van het "oranjegrauw" was van belang.

Niettemin is het mogelijk in zijn acties een zeker mededogen te onderkennen. Met die houding nam hij de positie van de Oud Testamentische "rigter" in een rol die de Oranjes door de Zeeuwen vol overgave werd toegedacht.

Geloofsbeleving bij de gemoedsbezwaarden

Na zijn verbanning begin juli 1777 ging Isebrand Linses Borggraaf meteen naar Den Haag. Daar vond hij een advocaat die zijn zaak wilde behartigen. Het toeval wilde dat deze advocaat dezelfde was als degene die Van de Perre verdedigde in het proces van Parker versus de Staten van Zeeland.

Aan de vrienden van Borggraaf berichtte de advocaat dat er geen stad was "die het recht had zo haar burgers te verbannen -veel minder een smalstad". Teruggekomen bij de grens van Westkapelle kreeg Borggraaf van zijn advocaat echter het advies een smeekschrift in te dienen en schuld te bekennen. Dan zou het vonnis herroepen worden. Borggraaf antwoordde dat het hem als Christen een eer zou zijn schuld te bekennen, als hij schuld had. Maar dat hij dat nu niet kon doen, omdat hij niet wist waaraan hij schuldig was. Daarop berichtte de advocaat dat het niet oneervol was voor een mindere, om schuld te belijden aan zijn meerdere zelfs al was hij onschuldig. Waarna de advocaat afzag van een verdere verdediging.

De verdenking was nu dat Van de Perre de advocaat had geïnstrueerd om de zaak te laten vallen. Zo zou zijn broer, Veth van de Perre, mogelijke problemen bespaard blijven.

Kornelis de Korte, een boer uit Meliskerke, ging daarop "in liefde" naar Van de Perre om met hem te praten over het gerucht. Van de Perre ontkende en zei dat het "onwaarachtig" was, en bood de Korte aan om op zijn kosten naar Den Haag te gaan om te overleggen met de advocaat.

Dat De Korte zich met Borggraafs zaak ging bemoeien was van belang. Hij stond op Walcheren bekend als "een kind van God" en werd ook in de hogere standen zeer geacht. Tot dan toe had de bevolking van Westkapelle wat onverschillig gereageerd op de verbanning, maar De Kortes bemoeienis attendeerde hen erop dat ook Borggraaf "een kind van God" was.

Cornelis Huisman heeft in zijn "Nederlands Israël" het gedachtegoed van de orthodox gereformeerden enigszins inzichtelijk gemaakt. Hij splitste die groep in traditioneel-gereformeerden en piëtisten. Het is mogelijk om De Korte en Borggraaf bij de laatste stroming in te delen. De piëtisten beklemtoonden de idee dat de mens in zonde ter wereld kwam, en dat er slechts enkelen uitverkoren waren om zich in Gods genade te mogen begeven. Slechts door een persoonlijke en exaltatische Godsbeleving was het mogelijk om tot het ware geloof te geraken. En de ware gelovige onderscheidde zich van de schijngelovige door de plotselinge, maar door iedereen te herkennen wedergeboorte. Het bewijs bleek "uit de tranen, die nu beginnen uit te barsten", want "om Jezus tot Jezus te schreien geeft de allergrootste vreugde en blijdschap".

De ware gelovige was "een kind van God", en hij was dat geworden door de beleving van het "onmiddellijke licht", waardoor hij de vertroosting en de verzegeling van de Heilige Geest deelachtig werd. Een kind van God was één van de uitverkorenen, waarvan er in elk dorp of stad maar een paar waren. Zij waren de "heerlijken op aarde" en hen weerstaan was tegen Gods wil ingaan, want: "Gy zyt dien beroerder Israëls".

Het grote verwijt van deze piëtisten aan de overige gereformeerden was, dat die slechts "mond-christenen" waren, hun vertrouwen stellende in predikanten die veelal

"letterknechten" waren, ver verwijderd van het "ware zielzaligende geloof". De piëtisten baseerden zich volledig op de bijbel en hielden zich aan de orthodoxie zoals die was vastgelegd tijdens de synode van Dordrecht in 1619. Elke invloed van de fysicatheologische wijsbegeerte werd afgewezen, zoals in de "Nieuwe Nederlandse Jaarboeken" telkenmale terecht werd opgemerkt.

Huisman constateerde echter dat zijn scherpe splitsing als zodanig nooit heeft bestaan. De grenzen tussen de traditioneel-gereformeerden en de piëtisten waren vloeïend. Waarbij mijns inziens echter moet worden bedacht dat in Zeeland de overloop vooral van de eerst naar de laatstgenoemde geschiedde. Tijdens de gebeurtenissen van de jaren zeventig werd duidelijk dat de piëtisten en hun predikanten een grote wervingskracht hadden. Iets dat de predikanten van het "Zeeuws Genootschap" bijzonder verontrustte.

De door Huisman onderscheidde groep van traditioneel-gereformeerden waren uiterst bang en bestond er een grote scepsis tegenover de idee van een openbaring vanuit empirische waarnemingen. In Zeeland echter bestond dit afwijzend wantrouwen mijns inziens meer onder het kerkvolk. De traditioneel-gereformeerde predikanten waren in hun afwijzing genuanceerder. Waarschijnlijk kwam dit doordat er bijvoorbeeld tijdens de classes van Walcheren mogelijkheden waren voor intensief contact. Daardoor konden ook de predikanten die geen lid wilden zijn van een fysicatheologisch bolwerk als het "Zeeuws Genootschap" toch door de *Verlichte orthodoxie* beïnvloed worden. Zo bestond er onder deze traditioneel-orthodoxen wel sympathie voor de ideeën van de toen allang overleden fysicatheoloog Bernard Nieuwentyt.

De kleuring door elkaars opvattingen moet echter over en weer hebben plaatsgevonden. Wel moet daarbij worden opgemerkt dat er in de notulen van de classis van Walcheren te Middelburg een duidelijke gedragscode valt te onderkennen: steun aan het "bedorven" piëtisme werd sterk afgekeurd. Duidelijk werd echter dat de coulantie fragiel was, in de onlusten van 1778 ging zij tijdelijk verloren. Dat was dan ook een periode waar Ds. Jona Willem Te Water bijna dertig jaar later nog steeds met een intense verbittering op terugzag.

Overigens bracht Huisman het piëtisme in de Republiek niet in verband met het Duitse "Pietismus". Naar zijn oordeel wortelde het piëtisme in de eigen geschiedenis van de zestiende en zeventiende eeuwse Republiek. Hoewel ik zijn onderbouwing hiervoor niet solide vind, moet er onderkent worden dat er in Zeeland geen verbanden tussen het piëtisme en het "Pietismus" zijn aan te wijzen.

In de maanden na zijn verbanning en nadat zijn advocaat van verdere bijstand afzag, probeerde Isebrand Linses Borggraaf zijn kerkelijke attestatie te krijgen. Zonder dit getuigeschrift van goed gedrag en oprecht geloof was het niet mogelijk om in een andere gemeente lid van de kerk te worden. Waarschijnlijk omdat hij mogelijke bezwaren van de kerkenraad van Westkapelle voorzag, richtte hij zijn verzoek direct aan de classis van Walcheren. Voordat dit verzoek werd behandeld, werd er door een aantal leden van de classis overleg gepleegd met de kerkenraad van Westkapelle.

In de vergadering van de classis van Walcheren van 29 september 1777 werd dan ook door de bejaarde president ds. Boïtet opgemerkt, dat het de kerkenraad van Westkapelle zeer bevreemde dat Borggraaf zijn verzoek van 28 juli ter verkrijging

van een kerkelijke attestatie had gericht aan de classis, en daarmee de kerkenraad en de synode had gepasseerd. De kerkenraad van Westkapelle verzocht de classis dan ook om het verzoek te negeren, en Borggraaf te wijzen op de juiste procedure. Want als hij het met de uitspraak van de kerkenraad niet eens was, dan kon hij zich alsnog vervoegen bij de classis van Walcheren. De classis ondersteunde dit voorstel en besloot Borggraafs verzoek niet in behandeling te nemen en Borggraaf te attenderen op de correcte handelswijze. Degene die tegen deze beslissing protest liet aantekenen was Ds. J. Schelvisvanger, dominee in Serooskerke en goed bevriend met Ds. Justus Tjeenk, predikant van de Engelse kerk te Vlissingen.

Op 4 december 1777 werd tijdens de vergadering van de classis van Walcheren in Middelburg door Willem Meeuwsen, een boer uit Koudekerke, een brief van Borggraaf gebracht. Er werd besloten om meteen een uitspraak te doen. Blijkbaar herhaalde Borggraaf zijn verzoek uit juli, want de classis besloot 'by hare vorige resolutie te blyven, persisteren', en gelastte de secretaris "aan gemelden Issebrand Leinses Borggraaf, des begerende, een extract van deze Resolutie te zijnen kost te geven". En weer verzocht Ds. J. Schelvisvanger "als een Dissentierend lid" (...) aangetekent te worden".

Er zat voor Borggraaf dus niets anders op dan zonder kerkelijke vertroosting, maar gesteund door zijn vrouw en een langzaam aanzwellende groep getrouwen, bij de grens van Westkapelle te wachten op de dingen die zouden gaan komen.

Onderhandelingen over een kerkgebouw voor de Rooms Katholieken te Vlissingen en over de rehabilitatie van Borggraaf, 1778

In juli 1778 arriveerde op de kade van Vlissingen een groep kooplieden uit Duinkerken. Door de uitgebroken oorlog tussen Frankrijk en Engeland was het onmogelijk geworden om nog handel te drijven. Daarom verzochten zij de raad om het burgerschap van Vlissingen te mogen kopen en onder neutrale vlag de scheepvaart te kunnen voortzetten. Wel zou het zeer gewenst zijn als het eigen rooms-katholieke geloof beleden zou kunnen worden. Zonder al te veel aarzeling stond de Vlissingse Magistraat op 28 juli de verzoeken toe. Volgens de "Nieuwe Nederlandse Jaarboeken" was de motivatie als volgt: "wetende hoe voordelig het voor een land, in 't bijzonder ons land is, naarstige Inwoners te hebben, en hoe redelijk en op de wet der Nature allezins gegrond het is, enen iegelijk vrijheid van Godsdienst te geven".

Er werd een oude loods toegewezen om de eerste erediensten te houden, in afwachting van het gereedkomen van een nog te bouwen rooms-katholieke kerk. Tegelijkertijd werd besloten om het niet toe te staan dat er bezwaarschriften zouden kunnen worden ingediend. Want daar had de raad geen goede ervaring mee gehad: in 1764 was er ook al besloten om het rooms-katholieke geloof toe te laten, maar toen was de raad onder een stortvloed van smeekschriften bezweken.

De diakenen en ouderlingen van Vlissingen protesteerden onmiddellijk toe ze van het besluit hoorden, en wilden een kerkenraad bijeen roepen. Deze bijeenkomst werd echter door de praeses, Ds. Ludovicus Schrader, pertinent geweigerd. Daarop besloot

de meest invloedrijke ouderling Jacobus Du Bois, een zeer welgestelde lakenkoopman, om de kerkenraad toch bijeen te roepen en de zaak te bespreken. Tijdens het beraad werd besloten om audiëntie aan te vragen bij de burgemeester Cornelis Caen. Deze Caen was een grootmacht: hij was bewindhebber van de WIC en van de VOC en directeur van het "Zeeuws Genootschap". Caen weigerde de audiëntie en de mogelijkheid van rekest.

Daarop besloten dertien welgestelde burgers toch een rekest op te stellen, met als belangrijkste ondertekenaars Du Bois en de kapitein van de wacht Matthijs Bekker, de broer van Elisabeth Wolf -Bekker. Hoewel de indieners hun achting en gehoorzaamheid benadrukten, en niet wilden "bedillen" of "berispen", wilden ze toch mededelen dat ze zeer bezwaard waren "in hunne consciëntie en hunne gemoed" en meenden "als vrije Nederlanders permissie te hebben om zich met ootmoedige supplicatie te beroepen op Goddelijke en menselijke wetten". De afkeer van het rooms-katholieke geloof kwam voort uit de nationale traditie en respect voor Gods wet "die immers nadrukkelijk afgoderij en beeldendienst verbiedt en (...) de overheid verplicht om dat kwaad (...) te weren". Dit verbod was duidelijk gesteld in de oude plakaten, waarin het beoefenen van het Rooms-katholieke geloof, enkele vastgelegde plaatsen daargelaten, in Zeeland werd verboden. Er werd dan ook verzocht om de beslissing te herroepen.

Het rekest werd op 17 augustus aangeboden, maar geweigerd. Deze weigering veroorzaakte een storm van protest in Vlissingen en op Walcheren. (...)

Gedurende de maanden augustus en september 1778 werd er op het grote plein van Vlissingen steeds meer verzameld door burgers, predikanten en boeren. De meest bekende predikanten die daarbij waren te onderkennen, waren: Dominee Sibrand Columba, een groot specialist op het terrein van NederlandsIndische kerkzaken, maar nooit aangesteld als lid van het "Zeeuws Genootschap". De schatrijke dominee professor Jacobus Willemse van Middelburg, die ook geen lid was van het "Zeeuws Genootschap". Dominee professor Johannes Andriessse van Middelburg, tevens weigeraar van het lidmaatschap. Dominee Lambertus Bosboom, predikant te Zoutelande en op 26 juli 1777 naar Westkapelle gekomen om tijdens een preek de autoriteiten te verwijten "dat men Gods volk liever uitbande en aan den galg hielp, dan hun een behulpzame hand te bieden". En tenslotte dominee Jean des Fontaines, predikant van de Waalse gemeente te Vlissingen. Ook deze laatste twee waren geen lid van het "Zeeuws Genootschap".

De bekendste burgers waren de al genoemde Du Bois; de apotheker Jan Fret; de ouderling Pieter Brant en de ouderling Simon van Nispe Mulder. Als bekende boeren vinden we terug: Kornelis de Korte en Willem Meeuwsen, en de zich aansluitende Gerrit Slaakweg en de in oranjepolder boerende Lourens Ingelse.

Op 20 augustus 1778 hield de grofgebouwde vijftiger Du Bois een toespraak op het grote Marktplaats van Middelburg. De van over heel Walcheren toegestroomde boerenbevolking reageerde enthousiast. Er werd besloten om drie boeren af te vaardigen naar de Vlissingse raad om nu toch maar eens de weigering van het rekest en het toestaan van het rooms-katholicisme te bespreken. De drie die werden afgevaardigd waren Gerrit Slaakweg, Lourens Ingelse en Willem Meeuwsen.

Voordat ze de volgende dag naar Vlissingen vertrokken gingen ze langs Ds. Justus Tjeenk. Die raadde geweld af en adviseerde consultatie met Willem V. Later op de dag verzochten ze entree bij burgemeester Caen, die op dat moment overleg voerde met de pensionaris van Vlissingen, Leonard Constantijn van Sonsbeeck. Hoewel Caen en Sonsbeeck onaangenaam verrast waren dat er zich nu opeens niet-Vlissingers met de zaak gingen bemoeien, en dan nog wel boeren, werd de afvaardiging duidelijk gemaakt dat het besluit niet werd ingetrokken, en dat op 23 augustus de eerste rooms-katholieke eredienst zou worden gehouden. Wat ook gebeurde.

Daarop explodeerde Vlissingen. Een smeekschrift dat was gericht aan de markies en stadhouder van Vlissingen, Prins Willem V, werd ondertekend door tweehonderdtachtig inwoners. Onder de ondertekenaars waren de hierboven genoemde burgers en een aantal van de genoemde predikanten, aangevuld met onder andere Cornelis de Ruyter, luitenant-kolonel van de wacht; alle kapiteins van de wacht; oud-schepenen Pieter Spiering en Willem Brandt, die tevens ouderling waren; en tenslotte Ds. Justus Tjeenk. De oud-schepenen Spiering en Brandt namen het op zich om de petitie aan de Magistraat aan te bieden.

Natuurlijk werd er in het rekest beklemtoond dat de gehele Vlissingse burgerij niets anders dan de grootst mogelijke achting koesterde voor de magistratuur. Maar toch verzochten zij een ogenblik van de "serieuste Attentie" voor een probleem waarin de burgers "zich in hun gemoed en consciëntie zeer bezwaard vinden". Het had hen zeer bevreemd dat er toestemming was verleend voor het oprichten van een rooms-katholieke kerk in de eerste stad van de Republiek die zich van "het Spaanse Juk" had bevrijd; en als eerste, vrijwillig, "den waare Gereformeerden Godsdienst" had omhelsd. En dat zij "als vrije Nederlanders permissie menen te hebben, zo wel hunne consciëntien te ontlasten, als zich ter justificatie van hunne ootmoedigen supplicantiën, met vereiste decentie, op Goddelijke en Menschelijke Wetten, te mogen beroepen".

De ondertekenaars wilden niet het argument onderzoeken van het mogelijke economische voordeel dat de vestiging van de kerk met zich mee zou brengen. Ook wensten zij zich niet te wagen aan staatspolitieke bespiegelingen, waarin werd gepleit voor een geleidelijke aanvaarding van het rooms-katholicisme in de Republiek. Zij wezen er slechts op dat hun afkeer van het catholicisme "gegrond is op het eerste en tweede gebod der Goddelijke Wet, waar van U Ed. Achth. handhavers zijn, en waar in zoo wel Afgoderij als Beeldendienst, zelfs die gedwongen geschied, onder zware bedreiging van Gods geduchte wraak, verboden word, vid. (zie) d' Outrein, *over den Catechismus*, pag. 561; welk eerste en tweede Gebod, niet alleen een simpel bevel, om Afgoderij en Beeldendienst te vermijden, in zich bevat, maar ook dat het uit kracht van de Geestelijkheid, der Goddelijke Wet, volgens de regels van ene gezonde uitlegkunde, een verplichting behelst, om dat kwaad, op alle mogelijke wijze, en met de nodige bescheidenheid, tegen te gaan".

Verder werd er benadrukt dat er in het vredesverdrag van Munster duidelijk werd gesteld dat er geen verdere uitbreiding van het rooms-katholicisme zou worden getolereerd. Dat wilde zeggen, een dergelijke interpretatie werd onderbouwd door

een aantal verzamelwerken van de belangrijkste gepubliceerde plakkaaten, en door de studies van de Amsterdamse historicus Jan Wagenaar. De Vlissingse raad werd dan ook verzocht om op deze legalistische gronden het genomen besluit buiten werking te stellen.

Tegelijkertijd hadden de boeren een smeekschrift ondertekend, waarin het argument voorkwam dat het te gevaarlijk zou zijn voor de defensie van Zeeland, om van een "zo belangrijke havenveste, een vergaderplaats van Roomse vreemdelingen" te maken. De Vlissingse ouderlingen Brandt, Du Bois en Spiering boden aan om met de twee bezwaarschriften af te reizen naar het Loo, en ze daar aan Willem V te overhandigen. Ze werden "minnelijk" ontvangen, en de prins zei toe de raad over de kwestie ernstig te zullen onderhouden.

De smeekschriften waren bijzonder goed opgesteld. Ze ademden een enorme kennis van de geschiedenis van de Republiek en een grote eruditie (geleerdheid) omtrent de kerkenpolitiek. De algemene gedachte was dan ook dat Ds. Justus Tjeenk, de secretaris van het "Zeeuws Genootschap" en tezamen met Van de Spiegel, ds. Te Water en Ds. Van Iperen behorende tot de bekendste providentiële historici, de opsteller was geweest. In ieder geval was Tjeenk de enige ondertekenaar van het Vlissingse rekest, die ook lid van het "Zeeuws Genootschap" was.

Wat opvallend is in de bezwaarschriften is dat het recht op het indienen van rekest zeer wordt benadrukt. Een groot deel van de verontwaardiging werd gevoed door het negeren van deze vrijheid. Bovendien werd de overheid ervan beschuldigd behalve de menselijke wetten, ook Gods wet met de voeten te treden. Daardoor werd het verbond verbroken en "Gods geduchte wraak" over de gemeenschap afgeroepen. Dit waren twee zeer ernstige beschuldigingen, waardoor de legitimiteit van de Vlissingse overheid werd ondermijnd.

Overigens lijkt mij de nadruk die werd gelegd op het werk van Jan Wagenaar, die toch altijd werd beticht van een staatsgezinde geschiedschrijving, niet methodologische kwestie: de tweeëntwintig delen tellende Vaderlandsche Historie van Wagenaar was een van de meest complete geschiedkundige werken, en derhalve een sterk argument.

De ondertekening van de rekesten veroorzaakte in Vlissingen een tweedeling. De meeste predikanten, en zeker die lid waren van het genootschap, kozen de kant van de zittende regenten. Ds. Jona Willem te Water benadrukte het Verlichte standpunt "dat men aan alle burgers en ingezetenen, die het recht van inwoning gekregen hebben, niet slechts vrijheid van geweten, maar ook van gemeenschappelijke godsdiensttoefening behoort te vergunnen". Bovendien kon hij niet begrijpen "dat de Hervormde Godsdienst er enig nut van trekken zou, indien de Roomsgezinde Vlissingers genoodzaakt bleven naar Middelburg te kerke te gaan". Hij zag achter het verzet dan ook geen oprechte godsdienstige motieven, maar de machtpolitiek van Willem van Citters. Dus toen er na het aanbieden van het rekest aan de prins "een zeer voornaam Man in 's Hage" aan Te Water een bezoek bracht, met de vraag of hij iemand van de ondertekenaars kende, kon Te Water overtuigd verklaren dat hij ze allemaal kende, en zeker die "Engelse predikant". De predikant van de Engelse kerk in Vlissingen was ds. Justus Tjeenk.

De openlijke steun en raad van ds. Te Water aan zijn genootschapsgenoten Caen en Sonsbeeck, leverde hem behalve de dank van regentzijde ook een lege kerk op. De gemeente meed hem vanwege de verdenking van "Roomse sympathieën" en dreigde met brandstichting. Nadat Van de Spiegel dit vernam bood hij hem een gemeente in Goes aan. Te Water weigerde beleefd, omdat hem toen al het ambt van "historie-schrijver" van Zeeland aan de Illustere School van Middelburg was toegezegd. Hij zou dat vanaf 1779 gaan vervullen.

Classisbesluit over Borggraaf

Gedurende de maanden juli, augustus en september 1778 was ds. Justus Tjeenk wegens ziekte afwezig van de vergaderingen van het "Zeeuws Genootschap", dat toen nog in Vlissingen was gevestigd. Wellicht vermeed hij daarmee de confrontatie met zijn medeleden en de directeuren Caen of Sonsbeeck. In ieder geval was hij wel aanwezig op de vergaderingen van zijn kerkenraad. Daar probeerde hij een meerderheid te krijgen voor het standpunt om de classis te bewegen de raad te verzoeken de bouwconcessie voor de kerk in te trekken. Ds. Tjeenk verkreeg niet van zijn volledige kerkenraad de instemming. De gedachte was dat de door ds. Te Water beheerste classis het verzoek zou afwijzen en zelfs de gehele actie buiten de orde zou verklaren.

Op de vergadering van de classis van Walcheren van 1 oktober 1778 die werd gepresideerd door ds. Klinge, een goede vriend van ds. Te Water, bracht ds. Tjeenk de kwestie toch naar voren. Ds. Tjeenk meldde dat zijn kerkenraad grote bezwaren had gemachtigd om de zaak voor de classis te brengen. Ds. Tjeenk benadrukte het grote belang van het intrekken van de bouwconcessie en verzocht de classis om het bezwaar tegen de vestiging van de kerk over te nemen. De vergadering prees de inzet van ds. Tjeenk, maar wenste wel een gezegelde verklaring van zijn voltallige kerkenraad te zien, en besloot een beslissing uit te stellen "tot dat de heer 't Jeenk met een bepaalde en gezegelde kwalificatie van zijn kerkenraad in forma zij gemunieert".

Onder artikel vijf werd een nieuw bezwaar van Isebrand Linses Borggraaf op tafel gelegd. *De classis* beschouwde de zaak echter als afgedaan. Er werd besloten het hem alsnog mee te delen "en teffens hem zijn misslag over enige uitdrukkingen tegen sommige leden in zijn adres, op 't vriendelijkste onder 't oog te brengen". De dominees. Schelvisvanger en Tjeenk lieten hiertegen een scherp protest aantekenen. De wens van de classis om van ds. Tjeenk een verzegelde goedkeuring van zijn kerkenraad te ontvangen was ongehoord. Het was tekenend voor de toenemende verkoeling tussen de twee facties van *orthodox gereformeerden* en *Verlicht orthodox gereformeerden*, waarbij het door ds. Tjeenk verwisselen van kamp werd gezien als verraad.

De raad te Vlissingen trekt de vergunning voor kerkbouw door de Rooms Katholieken in

Na het besluit van de classis om een beslissing uit te stellen, was het de zeer orthodox gereformeerde predikanten duidelijk dat de raad op een andere manier

beïnvloed diende te worden. Op 12 oktober 1778 predikte Ds. Jean des Fontaines op het grote plein van Vlissingen "de doodstijdinge dat Rome 't zeker won". Gesteund door een grote menigte richtte hij zich tot de regenten en verklaarde dat als de toestemming voor het houden van katholieke erediensten in Vlissingen niet werd ingetrokken "ze moesten afwachten, wat er zou gebeuren". Daarop "capituleerde" de raad en stond een overleg toe. Op 17 oktober werden Lamoote, Mathijs Bekker en de ouderling Brandt en de boeren Willem Meeuwssen en Simon en Pieter de Bree op het stadhuis ontvangen. Daar eiste Brandt de herziening van het besluit en de intrekking van de bouwconcessie. Dit in afwachting van het advies van prins Willem V. De bij dit onderhoud aanwezige schepen Isaac Winckelman, de latere burgemeester van Vlissingen en één van de oprichters van het "Zeeuws Genootschap", maakte van Brandts toespraak een notitie:

"t Is in naam van meer dan 8000 gereformeerde lieden, zoo burgers der stad Vlissingen als landzaten des eilands, 't is op de gebeden en smekingen van Gods gunstgenoten, 't is op uitspraak en overreding van ons eigen gewisse, ja 't is op 't hartbrekendste begeren onzer echtgenoten en kinderen, dat wij op bekomen consent voor U. E. A. verschijnen met begeerte om staande deze vergadering te resolveren en te publiceren (...) dat 't Roomse kerkhuis van heden af gesloten zal zijn in afwachting van de desisie, door Zijne Hoogheid te nemen."

Gezien de dreigende menigte voor het stadhuis besloten Caen en de raad om toe te geven, en een herziening te publiceren. Daarin werd echter wel opgenomen dat de beslissing slechts was genomen "om ene combustie, waarvan de gevolgen allerakeligst zouden zijn, te voorkomen". Wellicht beïnvloed door deze uitslag schreef Willem V op 18 oktober aan Caen dat hij liever gezien had dat de beslissing om het katholicisme in Vlissingen toe te laten niet genomen was, dat naar zijn voorkeur de raad "geen meerdere voorrechten aan de Roomse ingezetenen geven zou", en dat er liever niet zou worden begonnen met de bouw van de kerk. De katholieken mochten hun godsdienst beoefenen, maar "met de minst mogelijke uiterlijkheden en in stilheid".

Rehabilitatie van Borggraaf te Westkapelle

Ondertussen waren Kornelis de Korte en een aantal van zijn vrienden naar Westkapelle gegaan, 23 oktober 1778. Daar aangekomen verzocht De Korte om audiëntie bij burgemeester Huibrechtse, met wie hij "in liefde" over Borggraaf wilde praten. Want nu de zaak van Vlissingen geregeld was, werd het tijd om ook de kwestie van de verbanning recht te zetten. Huibrechtse ontving De Korte met veel egards, maar merkte op "dat Izebrand zichzelf te veel verschoonde en langs dien weg zijne goede vrienden zocht te misleiden". Want Borggraaf beweerde onschuldig te zijn, wat hij stellig niet was.

Daarop antwoordde De Korte dat hij niet was gekomen om te praten over schuld, maar om Huibrechtse te waarschuwen "want indien gij iets mocht overkomen om die zaak, aan uw persoon of goederen, dan zou ik geen vrede hebben in mijn gemoed". De burgemeester antwoordde dat hem niets zou gebeuren, want hij had juist gehandeld.

De Korte stelde dat daar wel anders over werd gedacht, en voegde eraan toe: "Wij hebben niets tegen de regering; maar als dat zoo gaat, een burger weg te sturen zonder reden, dan wonen wij niet langer als onze rechters het believeen". Huibrechtse antwoordde daarop "dat de politieke macht een vaderlijke macht is, en dat de vader geen reden moet geven van de kastijding zijner kinderen aan een ander".

De Korte wierp terug dat een straf diende te verbeteren en tot voorbeeld behoorde te zijn, maar dat er nu slechts verbittering was ontstaan en dat daarbuiten de boeren wachtten op herziening.

Daarop besloot Huibrechtse de raad bijeen te roepen. Er werd overeengekomen om De Korte met zijn afvaardiging uit te nodigen voor een onderhoud.

Nadat De Korte de uitnodiging had ontvangen werd er vergaderd "bij den Waalsen tabaksverkoper in de Segeerstraat (te Middelburg)". Daar werd besloten om de volgende dag met alle *dorpsvertegenwoordigers* te vergaderen in de herberg "de Oranjeboom" in Westkapelle. Die donderdag werden de boeren De Korte, Willem Wisse en Lourens Ingelse, en de dijkwerkers Willem Pieter Lous, Izaïc Verstraete en Lourens Maarten Caland naar het stadhuis afgevaardigd. De Korte, Lous en Verstraete werden alom gezien als "kinderen van God". Huibrechtse stelde voor om de zaak van Borggraaf aan de Staten van Zeeland te laten. *Daarmee ging de deputatie akkoord*. Buiten gekomen bleek dat resultaat voor de zich voor het stadhuis verzamelde menigte veel te mager te zijn, en er werd meteen geopperd om herziening van het vonnis af te dwingen.

Drie dagen later was de Magistraat weer vergaderd, 26 oktober 1778. (Westkapelle, hare bevolking, door K. Baart)

Nadat het bericht van het zwichten van de Vlissingse Magistraat Westkapelle had bereikt, besloten de bewoners aldaar om nu óók herziening af te dwingen. De Korte werd door ds. Johannes Andriese geadviseerd om samen met Willem Wisse naar Westkapelle te gaan en zover mogelijk geweld te vermijden. Er was echter al een menigte opgerukt naar het stadhuis. Daar werd door de dijkwerkers Lous, Verstrate en Caland geëist dat de verbanning onmiddellijk ongedaan werd gemaakt.

Hoewel burgemeester Huibrechtse de stad al was ontvlucht, besloot de raad om ook zonder zijn toestemming toe te geven. Er werd een verklaring opgesteld waarin werd vermeld "dat zij den eis op heden gedaan consenteeren, n.l. dat Isebrand Linses Borggraaf de vrijheid heeft als burger hier te wonen; kost- en schadeloos zal gesteld worden, zijne eer opgeleid en af te publiceren en aan te plakken". Door de drie dijkwerkers werd "eis" veranderd in "verzoek" en werd gesteld dat Borggraaf ook het recht behield om zijn vak van timmerman "te exerceren". Bovendien werd overeengekomen dat Borggraaf op 27 oktober in Westkapelle mocht terugkeren.

DE STATEN VAN ZEELAND

Op de vergadering van de Staten van Zeeland van 22 oktober 1778 werd door de raadpensionaris J. M. Chalmers gemeld, dat hij die ochtend door de burgemeester van Westkapelle en zijn secretaris was opgewacht met de boodschap dat er "alom een geroep in het Land was". Nog diezelfde week zou een grote groep boeren zich met geweld komen verzetten tegen een uitspraak gedaan in Westkapelle in juli 1777. De burgemeester verklaarde persoonlijk te zijn gewaarschuwd door Kornelis de Korte, hij was de stad al ontvlucht, en liet de zaak hierbij aan de raadpensionaris. Chalmers stelde de raad voor om een nader rapport af te wachten, en over te gaan tot de orde van de dag.

Tijdens de tweede vergadering die week meldde de raadpensionaris dat het college van Westkapelle inderdaad was bedreigd, en dat men daar vreesde dat er verdere bedreigingen zouden volgen. Dus tenzij er hulp zou komen, was het college genoodzaakt "te moeten vluchten of alle insolentien af te wachten". De vergadering bedankte Chalmers voor zijn weergave, en besloot dat er een onmiddellijk onderzoek diende te volgen. Maar ondertussen kon wel worden opgemerkt dat gezien "alle tumulten en onrustigheden" die sinds "enigen tijd" op Walcheren hadden plaatsgevonden, de regering "ernstige middelen" in overweging zou moeten nemen om de autoriteit te kunnen handhaven.

Op de vergadering van 27 oktober 1778 werd door de representant van de Eerste Edele van Zeeland, J. A. van de Perre, gerapporteerd dat er inderdaad onlusten in Westkapelle waren, maar dat hij ook een "exacte Memorie en Relaas" van de Magistraat wilde zien. Dat overzicht zou behalve chronologisch ook gedetailleerd moeten zijn, dat wil zeggen: alle redenen die tot de onlusten hebben kunnen leiden zouden dienen te worden geboekstaafd met bewijsmateriaal. De instigators van de beweging dienden gearresteerd te worden en berecht "in conformité van Goddelijke en Menselijke Wetten". Wat de "ernstige middelen" betrof: het was inderdaad goed mogelijk dat de baljuws in de uitvoering van hun taak zouden worden belemmerd, en dat de garnizoenen van Vlissingen en Veere ontoereikend zouden zijn. Het was daarom raadzaam om de stadhouder te verzoeken troepen te sturen.

Met dat advies van Van de Perre stemde het college in, en er werd besloten om een verzoekschrift naar de eerste edele van Zeeland te zenden. Daarin werd de ontstaansgeschiedenis van de Westkapelse problematiek geschetst. Duidelijk werd dat er geen compromis mogelijk was, gezien:

"de onbetamelyke uitdrukkingen, welke by de toenmaals in het Collegie gecomparceerde en daar by genoemde Personen, zijn gebruikt worden, die wanneer, de aanwezende Magistraat hun sterk voorhielden, dat de zaak in handen van den Soeverein zoude gesteld worden volgens akkoord, betuigden GEEN SOUVERAIN TE KENNEN, MAAR ALLEEN DE VRIJHEID".

Bovendien had de overheid al toegegeven in Vlissingen, nadat er met een "Massacre" (een moordpartij) was bedreigd, en dat terwijl "de deliberatien van Uw Doorluchtige Hoogheid" nog werden afgewacht. En tenslotte was er het hardnekkige gerucht, hoewel "niet legaal ter Onzer kennis gekomen", over de afwijkende denkbeelden van

de inwoners van Walcheren en de "tegenstrijdige denkwijze der Landzaten". Hoewel natuurlijk het eindoordeel aan de prins werd gelaten, scheen het toch "alleruitersten noodzakelijk" dat "zulke, tot declin van 's Lands Regeeringe strekkende, demarches, op het rigoureuste behooren te worden tegen gegaan". Er werd dan ook om militaire hulp verzocht om de rust te herstellen en de "aan Ons nog onbekende geheime Aanvoerders van deze oproerige Bewegingen" te kunnen arresteren.

Tijdens de vergadering van 2 november werd een bericht voorgelezen van de baljuw van Westkapelle, J. A. Ockers Beeckman. Hij schreef op de achtentwintigste of de Staten van Zeeland niet de orde en rust konden herstellen. Dit verzoek werd aangevuld met nog een brief van de baljuw, nu 30 oktober 1778 gedateerd. Daarin beschreef hij *ernstige krenkingen van het gezag en smeekte hij om het herstel van de orde*. Als tweede punt van de vergadering werd het antwoord van Willem V besproken. Op dertig oktober had hij geschreven:

"Wy vernemen met veel leedwezen, dat enige qualyk geintentioneerde (kwade bedoelingen) Liederen hebben weten zoo veel invloed op de geesten der goede Ingezetenen te verkrijgen, dat vele buitensporigheden sedert enigen tijd in het Eiland Walcheren hebben plaats gehad, en dat het aan de ordinaris Justitie niet mogelijk is door de gewone wegen het respect van de Hoge Dverigheid te maintaineren" (handhaven).

Daarom besloot hij tot het militair ingrijpen. Generaal-majoor Dopff diende zich naar Middelburg te begeven om daar het bevel over de Zeeuwse garnizoenen over te nemen. Luitenant-generaal Pous moest zich met zijn regiment cavallerie vanuit Bergen op Zoom verschepen naar Veere, en voor noodgevallen bleven twee bataljons paraat. Net zoals in 1775 waren de "Servies-gelden" voor de Staten van Zeeland. De prins stelde echter wel dat er slechts in uiterste nood zou mogen worden opgetreden en het liefst zonder bloedvergieten.

De raad betoonde zich zeer verheugd over dit bericht en stelde voor om de baljuw van Veere voor de geheimhouding van het arriveren van de troepen zorg te laten dragen. De baljuw van Veere was tegelijkertijd secretaris van die stad en heette Jacobus Ermerins. Hij was een zeer goede vriend van ds. Te Water, Van de Spiegel en Ds. Van Iperen en behoorde met hen tot de kerngroep van de providentiële historici van het "Zeeuws Genootschap". De urgentie van een militair ingrijpen werd door Chalmers nog eens benadrukt, door aan de orde te stellen een "copie van zeker aan hem ter hand gesteld en in den Lieven Vrouwen-Polder gevonden ongeteikend naamloos Geschrift, tot bewijs van de verregaande disobediëntie (ongehoorzaamheid) en veragtinge van den Soeverein, thans in dezen Eilanden plaats hebbende."

Twee dagen later werd in de vergadering gemeld dat generaal-majoor Dopff in Middelburg was aangekomen en had besloten om meteen een extra bataljon onder leiding van luitenant-generaal Van Raders over te laten komen. Verder had hij de baljuws van Middelburg, Vlissingen en Veere, Arnemuiden, Westkapelle en Domburg opgedragen om nu zonder verder uitstel de "Aanvoerders" en de "Uitvoerders" te arresteren.

Na deze exercitie werd een brief van prins Willem V van 31 oktober besproken. Daarin gaf hij het advies dat de Magistraat van Westkapelle door de Staten van Zeeland zou moeten worden geordonneerd "om al het geen daar ter Plaatsse, omtrent den Persoon van Isebrand Linses Borggraaf, zedert de aldaar gerezene onlusten, is voorgevallen, als nul en van gener waarde te houden". Borggraaf moest zichzelf weer als verbannen beschouwen, en buiten Westkapelle de "deliberatien" van de Staten van Zeeland afwachten. Iedereen die zich hiertegen verzette zou worden bestraft. Verder overpeinsde de prins dat de Staten een zeer nauwgezet rapport van de Westkapels Magistraat diende te krijgen, dat zou moeten worden overhandigd aan het Hof van Holland en Zeeland. Dit:

"met aanschrijving om in dit singuliere geval, en zonder prejudicie van enig recht, dat de respectieve steden, of gerechten zouden kunnen praetenderen, binnen een termijn van zes weken, of zodanigen termijn, als Uwe Ed. Mog. zullen gelieven voor te schrijven, in deze zaak te vonnissen en te decideren, of voorsz. Persoon, door zijn gehouden gedrag heeft verdiend (...) te worden uitgezet".

Bovendien diende datzelfde Hof door de Staten van Zeeland te worden verzocht om weer "in dit singuliere geval, en zulks buiten alle consequenties voor het vervolg" een commissie naar Zeeland te sturen. Dit om:

"aldaar te inquireren op de oorzaak van de gerezene onlusten, de Aanvoerders, en die genen die het gemeen hebben opgezet te apprehenderen, en terecht te stellen, zonder aanzien des Persoons".

En tenslotte gaf hij de Staten het advies om iedereen die bij de oproer van 1775 betrokken was geweest, gratie te verlenen. Althans, wanneer zij niet tot de aanstichters van de *huidige* onlusten behoorden. Op het aanbrenge van die aanstichters loofde de prins een premie van duizend pond Vlaams uit, een ruime drieduizend gulden. Zo hoopte Willem V de rust weer te herstellen, zodat *"Uwe Ed. Mog. niet meer nodig zullen hebben, om in het vervolg wederom Militaire assistentie te requireren"*.

(...) Zowel Van de Perre, Willem V als Van Citters gingen, welhaast gewoontegetrouw, uit van een samenzwering. *Zoals echter al is opgemerkt, is nu te stellen dat een dergelijk complot zeer waarschijnlijk niet heeft bestaan.* Wel zullen een aantal personen bij de gebeurtenissen in 1778 garen hebben gesponnen. Maar hoogstwaarschijnlijk had de raadpensionaris Chalmers gelijk toen hij veel waarde hechtte aan het hardnekkige gerucht over de afwijkende denkbeelden van de Walcherse inwoners en de "tegenstrijdige denkwijze der Landzaten".

Mijns inziens is er dan ook eerder sprake geweest van een 'spontaan' volksverzet, dat werd gevoed door een afkeer van een te rationalistische omgang met het gereformeerde geloof door de Zeeuwse magistratuur en de meeste predikanten. Het uiteindelijke gevolg was dat naar veler overtuiging een aantal essentiële rechten en vrijheden werden ondergraven. Bovendien werden de rechten en vrijheden van de geloofsbeleving aangetast, ja, de fundamente van het geloof zelf. De gevolgen zouden catastrofaal zijn. Zonder ingrijpen zou het verbond worden verbroken en trof

"Gods geduchte wrake" Zeeland. Een overheid die dat tolereerde en zelfs stimuleerde was niet langer soeverein. Hoewel het niet duidelijk is of er in de week van 25 oktober 1778 inderdaad is geroepen: "geen soeverein te kennen, maar alleen de vrijheid:", zou een dergelijke kreet wel hebben gepast. Vanuit zijn standpunt had de raadpensionaris dan ook gelijk om ongerust te zijn en samen met Dopff te hameren op een uitbreiding van de militaire aanwezigheid.

De Zwitserse garde om de rust te herstellen

Op de vergadering van de Staten van Zeeland in Middelburg van 5 november werd gemeld dat Van Raders met zijn bataljon Zwitsers in Veere was aangekomen. Dopff kreeg nu het bevel over alle troepen en de bevoegdheid over het wachtwoord. Twee dagen later stelde hij de Edel Mogende Heren van het college voor om de manschappen te verspreiden over de steden en grotere dorpen van Walcheren. Zo kon er meteen worden ingegrepen. Wel zou daarvoor het tweede bataljon Zwitsers uit Bergen op Zoom moeten worden opgeroepen. Daardoor zouden ook bijvoorbeeld in de dorpen Serooskerke of Koudekerke twintig cavaleristen met hun officieren kunnen worden geleverd. De vergadering ging met dit voorstel akkoord en droeg Dopff op om ze uit te voeren.

De bereidwilligheid van het college om geheel Walcheren te militariseren kwam wellicht voort uit een bericht dat Chalmers die ochtend had voorgelezen. Hij was "in 't zekere geïnformeerd" dat een aantal onbekenden in Middelburg kruit en hagel hadden gekocht. Het was onbekend wat daarmee zou worden gedaan. Maar gezien de onrust op het eiland was door het bestuur van Middelburg al een maatregel getroffen. Voortaan zouden de "Kruitmolens" en de winkeliers geen kruit en hagel meer mogen verkopen aan "Personen, welke hun enigszins suspect mogen voorkomen". Bovendien liet de burgemeester Ghyselin Le Sage van Middelburg weten dat een inwoner van Arnemuiden in Middelburg een grote hoeveelheid ganzenhagel had gekocht "zonder dat men juist wist tot wat oogmerk". De overheid van Vlissingen en Veere werd aangeraden om ook de handel in kruit en hagel te reguleren. Aan de baljuws van Middelburg en Arnemuiden werd opgedragen om een onderzoek te beginnen naar de verdachte opkoper van het ganzenhagel.

Nadat Dopff tegen het einde van de vergadering van deze berichten in kennis werd gesteld, drong hij sterk aan op het laten overkomen van nog een derde bataljon Zwitsers, dat van luitenant-generaal d' Envrie. Het college reageerde instemmend en droeg de baljuw van Veere, J. W. Ermerins, op om de eed af te nemen.

Twee dagen later, op 9 november, werd echter bekend gemaakt door de baljuw van Arnemuiden, dat de koper van het kruit en de hagel een gerespecteerde winkelier was. Hij verkocht het in kleine hoeveelheden weer door voor de ganzenjacht. De baljuw zou echter blijven oppassen.

Nadat Dopff zijn definitieve troepenindeling had bekendgemaakt en er overeenstemming was bereikt over de wijze van betaling (deze was vrijwel gelijk aan die van 1775), stelde Chalmers voor om een plakkaat en een publicatie uit te laten gaan. Want de militarisering van zelfs de kleinste dorpen zou toch de nodige onrust

kunnen wekken. Duidelijk zou moeten worden gemaakt dat het er alleen om ging de rust te herstellen en de onruststokers te straffen.

Deze publicatie werd in de loop van de week verspreid en in diverse kranten opgenomen. In de "Hollandsche Historische Courant" verscheen hij op 21 november:

"(...) dezelve bij deze wel willen verklaren en bekend maken, dat deze buitengewone maatregelen bij ons (hoe ongaarne ook) tot geen ander einde zijn te werk gesteld geworden, dan ter beveiliging van de Wettige Overheden en Regeringen tegen alle gevreesde, ja bedreigde, aanvallen; ter beteugeling van Onrustigheden; stuiting van soortgelijke ongeregelheden, als sedert enigen tijd binnen het Eiland Walcheren hebben plaats gehad; voorkoming van ene gehele omverwerping van alle goede orde en Regering, zonder dewelke geen Land bestaan kan; handhaving der Justitie, zonder welke niemand veilig is, en ter bewaring van de Have, Goederen en Bezittingen onzer getrouwe Onderzaten: ten welken einde wij ook de Officieren der Militie het onderhouden van een goede discipline wel ernstig hebben gerecommandeerd (...) dat door deze onze Publicatie alle verkeerde impressiën zullen worden voorgekomen en weggenomen, en de liefde en het vertrouwen tussen Overheden en Gemeente meerder en meerder aangekweekt (...) op dat alzo een yder de Voorrechten onzer Vryheid ongestoord moge genieten".

In dezelfde krant stond tussen de annonces over te huur aangeboden "aangename buitenplaatsen" of plotseling ontstane vacatures, het *opsporingsbericht* van de boer Willem Wisse. Hij had samen met Kornelis de Korte tot de delegatie behoord die in oktober op audiëntie was gevraagd bij de raad van Westkapelle. Na de zeer nauwgezette beschrijving van zijn uiterlijk en de vermelding dat hij "zeer rad en plat Zeeuws" sprak, werd benadrukt dat hij "ten hoogsten Suspect" (verdacht) was. Niet alleen werd hij verdacht één van de aanvoeders van de oproer te zijn, maar ook één van de "Voornaamste dadelijke Uitvoerders". Deze verdenking werd zekerheid omdat hij zich immers door zijn vlucht en zich verburger te houden "heeft gecorroboereerd". Degene die hem aanbracht zou duizend gulden beloning kunnen verwachten.

Bij het verschijnen van de publicatie in de "Hollandse Historische Courant" waren de arresties echter al achter de rug.

Op de vergadering van 11 november werd gemeld dat alle troepen nu werden verspreid en dat ruim tachtig man onder leiding van luitenant-generaal Boucquet naar Westkapelle waren vertrokken. Ruim twee weken later vroeg de baljuw van Westkapelle, J. A. Ockers Beeckman, enigszins wanhopig aan het college wat hij nu toch met al die gevangenen moest dóen. Want de gevangenis van Westkapelle was echt te klein en hem leek de "'s Gravensteen" in Middelburg veel geschikter.

De arrestaties

Op donderdag 5 november 1778 stond het grote Marktpllein van Middelburg niet vol met marktkramen, maar met soldaten. De net gearriveerde Dopff nam die dag behalve het commando van alle troepen op zich, ook de eerste exercitie af. Tussen de honderden toeschouwers waren ook Lourens Ingelse en Kornelis de Korte hiervan getuige.

Ingelse verklaarde tien jaar later doodsangsten te hebben uitgestaan. Niet zozeer vanwege de kwaliteit van de soldaten, want die waren zo fragiel: "men zou er zoo een van die bij de benen nemen, en slaan er een partij mede omverre of dood:", alswel omdat hij nog onbekeerd was. Hij was nog niet gered, zoals De Korte, die naast hem stond. Later die middag werd De Korte, zo beschreef hij later, bij een vriend van Van de Perre geroepen. Deze was zeer verwonderd hem nog in Middelburg te zien. Waarom had hij geen gehoor gegeven aan het verzoek van Van de Perre om naar Den Haag te gaan? Hij gaf geen pijp tabak meer voor zijn leven, hij was een "man des doods". De Korte verklaarde dat met een vertrek naar Den Haag zijn vrienden hem van verraad zouden beschuldigen, en dat hij liever vertrouwde op God.

In de nacht van vijf op zes november 1778 werd Ingelse gearresteerd en geboeid afgevoerd naar de gevangentoren van Veere. De volgende dag werd hij verhoord. Hoe was het toch mogelijk dat een zo goed boerende landman zich met "een zulk groot kwaad" had beziggehouden. Waarom had hij de vergaderingen bijgewoond, stellig was hij verleid. Had hij geen omgang gehad met "Zijne Excellentie Wilhelm van Citters van Rijnsburg (...) en met Dominee Columba". Volgens Ingelse werd hij daarna met de dood bedreigd als hij zou ontkennen, terwijl hij met een bekentenis van het Citters-complot (partijchap binnen het Statencollege) vrij zou komen. Gedurende een week werd hij verhoord en gevraagd zijn rol in de oproer toe te geven. Hij stelde echter:

"Zij zelven stonden er als blind voor, dat die Regeringen zich inderdaad door hun onwettelijke handelswijze als oproermakers gesteld hadden, en dat de Regering van Westkapelle zonneklaar tegen Gods heilige en rechtvaardige wetten gezondigd had, door den godvruchtigen Borggraaf, zijnde in belijdenis en in wandel onopsprakelijk, en die van meest alle mensen in die gemeente voor een levendig lid van Christus gemeente werd gehouden, zulk een man uit de gemeente te verbannen zonder hem het minste te willen zeggen, wat zijn misdaad was, of waarin hij tegen Gods wet overtreeden had".

Op 20 november 1778 werd hij weer de verhoorkamer binnen geleid. Na die dag van ondervragen werden hem drie "zware misdaden tegen God en het volk" aangerekend. Ten eerste had hij gelogen over zijn oproerig gedrag.

Ten tweede had hij toen op 21 augustus het rekest door Caen en Sonsbeeck was geweigerd, "de ongoddelijke uitdrukking" geslaakt: "ik zou hen zoo den kop aftrekken:".

En ten derde had hij een paar dagen vóórdat Borggraaf uit zijn verbanning terugkeerde, zijn buurman bedreigd. Deze weigerde met hem af te reizen naar Westkapelle, zodat Ingelse na het geven van zijn paard aan Borggraaf niet met hem mee kon terug rijden. Daarop was Ingelse in "onstuimige boosheid" uitgebarsten: "Wel, jou Domburgskind: het is wel, maar als jij in ongelegenheid komt, zoo stamp en trap ik je liever dood, dan dat ik je zou helpen:". Het was duidelijk dat hij een grote "oproermaker" en een "crimineel" was. In zijn cel diende hij zijn straf af te wachten.

Op zes november 1778 trachtte De Korte alsnog naar Den Haag te ontkomen. Bij "'t Wafeltje" werd hij echter door de baljuw gearresteerd en door vier agenten geëscorteerd naar de "'s Gravensteen". In zijn cel lag de gevangenisbijbel, die, zo beschreef hij, "als vanzelf" opensloeg bij Jesaja 41: *"Gij Israël, Mijn knecht, gij Jacob, dien Ik uitverkoren heb, zede Abrahams, Mijns liefhebbers (...) Gij zijt Mijn knecht, u heb Ik uitverkoren en heb u niet verworpen. Vrees niet, want Ik ben met u, zijt niet verbaasd, want Ik ben uw God, Ik sterk u, ook help Ik u, ook ondersteun Ik u met de rechterhand Mijner gerechtigheid. Ziet, zij zullen allen beschaamd en te schande worden, die tegen u ontstoken zijn en die tegen u twisten, zullen vergaan"*.

Door deze tekst kwam weer de "troost van Goddelijk licht in mijne ziel en mijne betrekking", en vol "blijdschap" ging hij naar zijn verhoor. Bij het binnenkomen zei hij "met een hart vol blijdschap" dat "Hij mij getoond had, dat Hij mijn God was en hoe Hij voor mij zoude zorgen en hoe Hij zou handelen met mijne vijanden". En: *"dat ik zeer wel wist, dat ik tot het vleeslijke nakroost van vader Abraham sprak (er waren dus Joden bij de aanwezigen) en hoe ik óók een kind Abrahams was door het geloof, en dat God alle die beloften aan mijne ziel had toegepast"*. Daarop verzocht hij de aanwezigen te bidden, waar echter niet op werd ingegaan.

De door Caen geleide ondervraging richtte zich op de vraag wat De Korte eigenlijk in Westkapelle te zoeken had gehad. Zijn antwoord was dat hij door de burgemeester gevraagd was, en hij kon de uitnodiging tonen als bewijs. Nadat deze door de secretaris was voorgelezen en opgeborgen om te kopiëren, werd De Korte teruggeleid naar zijn cel. Na zes maanden zou het tweede verhoor volgen.

Op zes november 1778 werd ook Willem Meeuwsen uit Koudekerke gearresteerd, en op zeven november volgde Ds. Lambertus Bosboom uit Zoutelande. Ook hij werd naar de "'s Gravensteen" in Middelburg getransporteerd. Verder werden in de loop van die week Harmen de Kam, J. Marinusse en Willem Wisse naar de Middelburgse gevangenis afgevoerd. Na het arriveren van de troepen in Westkapelle werden nog dezelfde dag de dijkwerkers Lourens Maarten Caland, Willem Pieter Lous en Izaac Verstraete opgepakt. Naar Veere werden Simon Koets uit Serooskerke en Adriaan Koole met Jacobus Mosselman uit de Vrouwenpolder opgebracht. Ds. Jean des Fontaines kreeg het bevel zich in arrest te begeven, wat hij in volledig ambtstenuue ook deed. Daarna werd hij bij ds. Bosboom in de cel geplaatst. Jan Fret werd uit zijn apotheek in Middelburg gelicht en overgebracht naar de gevangenis in Watervliet. In Vlissingen werd op 18 november Jacobus du Bois voorgeroepen. Hij was echter gevlucht, waarna een opsporingsbericht werd aangeplakt:

"(...) oud circa 50 jaren, lang en tamelijk gezet, grof van leden, bruinacchtig van aangezicht, doorgaans zeer regt opgaande, gekleed met een blauwe Sluitjas, Rok van donker Jagtlaken en zwarte Onderkleren, donkere grijze gesnede Pruik en grote Hoed, sprekende de gemeene Leidsche Tongval (...)".

Een paar dagen later werd hij alsnog opgepakt en naar de "'s Gravensteen" geëscorteerd Tenslotte werd op 20 november Ds. Justus Tjeenk in verhoor genomen. Hij werd echter dezelfde dag alweer vrij gelaten.

Wellicht ten overvloede kan er worden opgemerkt dat veruit de meeste gearresteerden de piëtistische geloofsbeleving waren toegedaan, of daar sympathiek tegenover stonden. Bovendien waren het slechts boeren, dijkwerkers en "notoire" querelanten. Mede-indieners van de verschillende rekestes als oudschepenen of een kapitein van de wacht werden niet verhoord.

Een aantal dagen voordat ds. Tjeenk werd ondervraagd, was het college van de Staten van Zeeland tot het besluit gekomen om alle toezeggingen die aan Borggraaf tijdens de onrust waren gedaan, te beschouwen als zijnde afgeperst. Conform het door Willem V gegeven advies werden alle afspraken tussen de overheid en Borggraaf van nul en gener waarde. Er zou inderdaad een onafhankelijk onderzoek moeten komen, maar Van de Perre zou zèlf de Borggraaf-zaak in behandeling nemen. Hij zou het dienen op te vatten alsof alle onrust er niet was geweest. Ondertussen moest, zoals al vermeld, Borggraaf zich weer in verbanning begeven. Van de Vlissingse magistratuur werd een rapport verwacht over wat er nu precies was gebeurd in de zomer- en herfstmaanden. Verder verzet, protest of commentaar betreffende de handelswijze van de overheid zou zeer zwaar worden bestraft.

Gerechtigde uitspraken

Op 26 november 1778 vroeg de Westkapelse baljuw J. A. Ockers Beeckman dus aan de Staten van Zeeland wat hij toch met al die gevangenen moest doen. Voordat het college daarop een antwoord wilde geven, werd hij eerst samen met Veth van de Perre uitgenodigd om mondeling en schriftelijk verslag te doen. Vier dagen later pleitte Veth van de Perre voor het overbrengen van de gevangenen naar de 's Gravensteen". Ook zouden ze dáár moeten worden berecht. De gevangenis in Westkapelle was te klein en bovendien waren de omstandigheden in Westkapelle dermate explosief, dat het voor de rust zeer goed zou zijn om de zaak uit handen te geven aan Middelburg. Desgevraagd wilde de baljuw geen standpunt innemen, maar slechts wijzen op de feiten: de cel in Westkapelle was klein, en de Borggraaf-zaak wekte nog steeds zeer veel beroering.

Tegen het einde van de ochtend concludeerde het college dan ook dat de heer van Westkapelle afzag van zijn voorrecht om recht te spreken. Maar zelf waren de leden daar ook niet toe bevoegd. Want afgezien van de bekentenissen van de schuldigen, bleken de meeste bewijzen uit de notulen van de Staten van Zeeland. Het was dus goed mogelijk dat het college als getuige zou worden opgeroepen.

Misschien zou moeten worden overwogen om de zaak over te dragen aan het Hof van Holland, Zeeland en Friesland. In ieder geval diende er te worden gewacht met

het overbrengen van de gevangenen naar Middelburg. En wat Borggraaf betrof, ook daar was het credo: afwachten. Want de uitsluitsel gevende rapporten waren nog niet binnengekomen. Tot slot van de vergadering werd er een brief van de prins in behandeling genomen. Gedateerd 23 november berichtte Willem V dat hij een rekest van een "groot aantal Landzaten" had ontvangen. Daarin werd door "Mans, Vaders, Kinderen en Bloedverwanten" om gratie gesmeekt. En als er "behoorlijke Brieven van Abolitie in optima forma" zouden worden verstrekt, dan zouden alle boeren van het eiland Walcheren zich in elk opzicht onderwerpen en zich "als geruste, welmenende en brave Onderdanen gedragen". En tenslotte werd verzocht dat hangende de uitspraak van de prins en de Staten van Zeeland, er uitstel "van alle verdere prosecutien én onderzoek ten opzichte van de Landlieden" zou worden verleend. Willem V vroeg nu dringend wat het standpunt van het college was, vooral omdat verschillende baljuws al met een aantal processen waren begonnen.

De Staten van Zeeland zou echter pas op 21 december 1778 een kort antwoord versturen. Het rekest werd niet serieus genomen vanwege de informele toonzetting. Het college zag zichzelf dus niet genoodzaakt om het gratieverzoek in overweging te nemen.

De vergadering van de Staten van Zeeland van 7 december was de laatste die volledig aan de onrust op Walcheren was gewijd. Hierna zouden de normale problemen weer de agenda vullen: zoals de runderpest, die nu alweer jaren woedde, de voortdurende zorgen over de equipage van de schepen, de constante belastingproblemen of de toenemende zorg over de oorlog tussen Frankrijk en Engeland. Op zeven december werd echter besloten dat Dopff met zijn troepen ook in de winter paraat diende te blijven, en dat er dus niet werd verscheept naar Bergen op Zoom. Verder verzette Zierikzee zich tegen de wens van Westkapelle om de gevangenen te laten berechten in Middelburg, omdat: 't geen direct zou inlopen tegens de notoire en altoos met de meeste kragt gereclameerde en gehandhaafde Privilegien der Ingezetenen van deze Landen".

Daarna werd een opmerking van de baljuw en secretaris van Veere, Ermerins, genoteerd. Hij onderschreef de inzet van het college, maar stelde tegelijkertijd dat er wellicht ook vergeleken zou kunnen worden met "soortgelijke Oproerigheden, onder anderen te Haarlem". De geschiedkundige Ermerins was de enige die tijdens deze periode *pleitte voor een wat breder perspectief bij de oplossing van de problemen*. Er werd echter niet op ingegaan. Daardoor wordt niet duidelijk wat Ermerins met zijn vergelijking nu eigenlijk bedoelde. Aannemelijk is echter dat hij aandrang op een zekere lankmoedigheid bij de procesgang. Ermerins werd namelijk herhaaldelijk door de Staten van Zeeland aangespoord om toch wat strenger op te treden.

In de maanden na deze stellingname werd er vooral geargumenteed over wie de gevangenen nu zou moeten berechten, waar dit zou gebeuren en wie het zou betalen. Uiteindelijk werd begin februari besloten dat Veth van de Perre werd ontzien: hij zou niet zijn voorrecht dienen uit te oefenen. Daarop verklaarde ook de rest van de magistratuur van Westkapelle zichzelf als ongeschikt. Ze waren door de onruststokers te beledigd om onpartijdig recht te kunnen spreken. Bovendien was het nog steeds bedreigend onrustig in de stad. Daarop werd niet Middelburg of

Vlissingen, maar Veere aangewezen om de Westkappelse gevangenen te berechten. Waarbij Ermerins de kosten zou kunnen verhalen op de Staten van Zeeland.

Hoewel alle gevangen van "zware misdaden tegen God en het volk" werden beschuldigd en dus omverwerping van de staat voor ogen hadden gehad -met het bijbehorende "bloedbad" onder regenten en predikanten, *kon er niet één sluitend bewijsstuk worden geleverd*. Er werden dan ook geen doodvonnissen uitgesproken.

In Veere werden dan ook Simon Koets, Adriaan Koole en Jacobus Mosselman vrijgesproken. Ook werden in mei "provisieel ontslagen" (dus onder voorbehoud en zonder eerherstel): Kornelis de Korte, Harmen de Kam, J. Marinusse en W. Wisse.

Alle anderen werden schuldig bevonden aan een muitend karakter. Ze werden veroordeeld ten gevolge van "crimen laesae majestatis hurnanae" èn "crimen laesae majestatis divinae". (zware misdaden tegen de mensheid en zware misdaden tegen God).

De dijkwerkers Lourens Maarten Caland en Izaïc Verstraete werden op één mei 1778 in het openbaar gezeseld en daarna levenslang verbannen uit Zeeland, Holland en West-Friesland.

De dijkwerker Willem Lous moest de geseling aanzien met een schandbord om, waarop "Oproermaker" stond. Ook hij werd voor het leven gebannen uit de drie provincies.

Lourens Ingelse was hen al in april voorgegaan.

In Vlissingen werd Ds. Bosboom veroordeeld om op zijn blote knieën en in het openbaar God en de Vlissingse magistratuur om vergeving te smeken. Daarna werd hij levenslang verbannen uit Zeeland.

Ds. Des Fontaines onderging hetzelfde lot, maar voordat hij werd verjaagd werd hem zijn ambtskleding ontnomen.

Willem Meeuwsen werd voor vijftien jaar verbannen.

Terwijl Du Bois en Fret voor het leven uit Zeeland, Holland en West-Friesland werden gebannen.

De veroordeelden werden per gevangenschuit afgevoerd naar Breskens.

De enige zaak die maar niet werd beslist was die van Borggraaf. Degene die hem in behandeling had genomen was eind december 1779 afgetreden. Sinds begin november was Van de Perre volkomen murw gemaakt. Hij schreef aan Willem V:

"Ik heb een gevoelige ziel, de moeilijkheden die men mij dagelijks veroorzaakt, het verdenken dat mijne medeburgers tegen mij is ingeboezemt, mijne onkunde en gebreken, maken dat ik alle lust en ijver verlies en alle vooruitzicht om hoogstdenzelve in de post die ik thans bekleedde van nut te zijn".

De spanning in de Staten van Zeeland moet enorm zijn geweest. Nadat Willem V zijn verdenking tegen Willem van Citters had duidelijk gemaakt, waren ook de leden van de Van Citters-clan (een partij binnen het Statencollege) die zitting namen in het college vogelvrij verklaard. Slechts de volledige medewerking aan de politiek van Van de Perre en Chalmers bood bescherming. Wellicht door *zijn sympathie* voor

mensen als De Korte nam Van de Perre echter steeds meer afstand van de harde lijn van de raadpensionaris. Hij was het dan ook niet eens met het eind december afwijzen van het gratieverzoek.

Het is wel mogelijk dat deze houding ook tot een botsing met de eigen Van Borssele-clan heeft geleid. Die zagen immers de kans schoon om zich nu eindelijk van Van Citters te ontdoen. Toen echter ook na de intensieve verhoren geen bekentenissen over het Van Citters-complot loskwamen, kwam Van de Perre van twee kanten klem te zitten. Hij koos de enige eervolle weg die nog restte.

Ds. Justus Tjeenk bezocht gedurende de wintermaanden 1778/79 vrijwel wekelijks de gevangenen in Vlissingen. Dit ontlokte het commentaar van een Amsterdams lid van het "Zeeuws Genootschap". Eind januari 1779 werd gepubliceerd "Brief van een Amsterdams Heer, in antwoord aan zijnen vriend in Zeeland nopens de aldaar heerschende onlusten en de Roomse kerk te Vlissingen". In dit meer dan twintig pagina's tellende stuk vroeg de schrijver zich af, of het inderdaad waar was of "Ti+++k" de gevangenen bezocht en eten bracht. Ook verwonderde hij zich dat een vroegere voorvechter van de idealen van het genootschap en de vrijheid van godsdienst nu met behulp van de classis de magistratuur van Vlissingen onder druk probeerde te zetten om het katholicisme te weren. Hij zei daarmee te spreken voor "3 of 4 Directeuren van 't Zeeuws Genootschap":

Literatuurlijst

Gemeente-archief Middelburg:

Notulen van de Staten van Zeeland. Jaargangen uit de 1770 en 1790 van de achttiende eeuw.

Oud-archief gemeente Westkapelle:

Ingekomen en uitgegane stukken 1755-1801 -Resolutieboeken 1769-1799

Zeeuws archief te Middelburg:

Archief Ned. Herv. Gemeente Westkapelle. (inv. nr. 3) Archief N.H. Classis Walcheren (m.n. inv. nrs. 16 en 32)

Statenarchief (inv. nr. 2026: Commissie tot onderzoek naar de plunderingen in de jaren 1786, 1787, 1788)

Archief Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen.

Zeeuwse Bibliotheek, Middelburg.

Literatuur:

Baart. K. Westkapelle. Hare bevolking, Westkapelsche dijk (Middelburg 1889).

Encyclopedie van Zeeland, 3 delen (Middelburg 1982-1984).

Knuttel, W. P. C.. Catalogus van de pamflettenverzameling berustende in de Koninklijke Bibliotheek, dl. 5: 1776-1795 (Utrecht 1978 -reprint-).

Sijnke, P. W. 'Middelburg in woeling en strijd. Rondom 1787',
Sijnke, P. W. 'De Westcappelse vrijheijt'. Rumoer op Walcheren en in het bijzonder t Westkapelle in het laatste kwart van de achttiende eeuw.

Wessels, A. M. Zeeland in Patriottentijd.

Wagenaar, L. Walcheren in 1778.

De serie *Vervolgd, maar niet verlaten*, bestaat uit 3 delen:

1^e BOEK:

1^e deel. KORTE SCHETS OVER DE ONRUST OP WALCHEREN ROND DE INVOERING VAN DE NIEUWE PSALMBERIJMING OP 'NIEUWE ZANGWIJZE', TUSSEN 1773 EN 1779, door W. Westerbeke

2^e deel. Waarbij gevoegd enkele hoofdstukken uit *Onrust in Zeeland 1775-1779*. Opmerkingen over de invloed van de gereformeerde religie in de Republiek tijdens de tweede helft van de achttiende eeuw.

Een doctoraalscriptie van Arthur L. Legger te Amsterdam; 1994.

2^e BOEK:

1^e deel. TER HERINNERING. Bevindingsweg en gevangenschap van Kornelis de Korte, landman onder Mariekerke in het eiland Walcheren. Gevangengezet naar aanleiding van de invoering van nieuwe psalmen (1778 en 1779). Door hemzelf beschreven.

2^e deel. Brief van Kornelis de Korte, landman onder Mariekerke op het eiland Walcheren. Geschreven aan zijne kinderen over den bekeeringsweg, welken God met hem heeft ingeslagen.

3^e BOEK:

1^e deel. Merkwaardige Bekeringsgeschiedenis VAN LOURENS INGELSE in leven Landbouwer op de Hofstede, in de Oranjepolder, eiland Walcheren, tengevolge van de zware vervolging en verbanning, hem en zijn lotgenoten aangedaan, wegens hun gehechtheid aan de Oude Psalmberijming, tijdens de invoering der Nieuwe Berijming te Westkapelle, Anno 1774-1776.

Door hemzelf te boek gesteld. Geboren 7 Oktober 1742 te Aagtekerke.

2^e deel. DE GENADERIJKE LEIDINGEN GODS MET ZIJN UITVERKORENEN. Gebleken in de onlusten op het eiland Walcheren, in de jaren 1776 tot 1779, ontstaan door de begunstiging der Rooms-katholieken te Vlissingen en de geweldadige invoering der Nieuwe Psalmberijming te Westkapelle, met de gestrenge vervolging van hen, die aan de Oude berijming gehecht bleven.

Getrouwelijk beschreven omstreeks 1811 door Lourens Ingelse.

In leven Landbouwer op de Hofstede in den Oranjepolder aldaar.